

Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye’de Doğu Avrupa Türk Tarihi Çalışmaları

On the Centennial of the Republic: Turkish Studies on Eastern European Turkish History in Türkiye

Muallâ Uydu Yücel*

*Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: M.U.Y. 0000-0002-1595-2016

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Muallâ Uydu Yücel,
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih
Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta/E-mail: muallauyduyucel@gmail.com

Başvuru/Submitted: 15.08.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested:
31.10.2023

Son Revizyon/Last Revision Received:
01.11.2023

Kabul/Accepted: 01.11.2023

Atıf/Citation:

Uydu Yücel, Mualla. "Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye’de Doğu Avrupa Türk Tarihi Çalışmaları." *Tarih Dergisi - Turkish Journal of History*, 81 (2023): 465-491.
<https://doi.org/10.26650/iutd.20238114>

ÖZ

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu andan itibaren Türk tarihinin araştırılmasına, eğitime ve öğretime çok önem verdi ve bu alanda birçok bilimsel araştırma ve çalışmanın yapılmasına imkân sağladı. Aslında tarihsel süreç içerisinde bu araştırma ve çalışmaların Osmanlı Devleti’nden itibaren başladığını söyleyebiliriz. Nitekim 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyıl boyunca Osmanlı aydınları arasında millî bilincin uyandırılmasına yönelik bilimsel çalışmalar az da olsa yapılmaya başlandı ve bu, semeresini 20. yüzyılın başından itibaren verdi. Çalışmamızda önce bu tarihsel süreç hakkında kısaca bilgi verilecek sonrasında Cumhuriyet dönemindeki Doğu Avrupa Türk tarihinde gelinen noktayı ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Doğu Avrupa, Türkler, tarihyazımı, araştırma

ABSTRACT

The Republic of Türkiye has attached great importance to research, education, and training regarding Turkish history since its establishment and provided the opportunity for much scientific research and many studies in this field. Throughout the historical process, these studies and research are known to have in fact started during the Ottoman Empire. At the end of the 18th century and throughout the 19th century, scientific studies on raising national consciousness among Ottoman intellectuals actually began being carried out, albeit to a lesser extent, and this yielded its results at the beginning of the 20th century. The study will first provide some brief information about this historical process and then attempt to reveal the point reached regarding Turkish history in Eastern Europe during the One-Party period (i.e., Republican era).

Keywords: Eastern Europe, Turks, historiography, research

Extended Abstract

The Republic of Türkiye has placed significant importance on research, education, and training regarding Turkish history since its establishment and provided the opportunity for much scientific research and numerous studies in this field. These studies and research are in fact known to have had their origins during the Ottoman Empire. After the proclamation of the Second Constitutional Period (*II. Meşrutiyet*), the Turkish nationalist movement and the ideology of nationalism were given prominence, leading to the establishment of the *Târih-i Osmânî Encümeni* [Council of Ottoman History] on November 27, 1909 for scientific research. Furthermore, the journal *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası* [Magazine of the Council of Ottoman History] (TOEM) was published under its auspices. The establishment of the *Türk Ocakları* [Turkish Hearths] in 1912 facilitated various studies related to ancient Turkish history. The Turkish Hearths published the journal *Türk Yurdu* [Turk Country], within which notable figures such as Ahmet Ağaoğlu, Hamdullah Suphi, Mehmed Fuad Köprülü, Yusuf Akçura, and Ziya Gökalp authored articles.

After the proclamation of the Republic of Türkiye, the Council of Ottoman History was renamed *Türk Tarih Encümeni* [Council of Turkish History]. The name of the journal was also changed to *Türk Tarih Encümeni Dergisi* [Journal of the Council of Turkish History] (TTEM). From the inception of the Republic until the present, the core of the approach to researching and teaching Turkish history has been formed by the Turkish history thesis, which was initially highly influential and later only partially so. Mustafa Kemal Atatürk, the founder of the Republic of Türkiye, took significant steps based on the conviction that the Turkish people should be knowledgeable about their history and culture. In 1931, he founded the *Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti* [Society for Turkish Historical Research]. Additionally, the Turkish Studies Institute was established in 1924 under Istanbul University's Faculty of Literature, followed by the establishment of General Turkish History Chairs in both Istanbul and Ankara.

In contemporary times, the scope of the General Turkish History Department's research has been primarily approached through geography. While various opinions exist about the homeland, the widely accepted view is that Turks are from Inner Asia (Turkestan/Central Asia). The nomadic culture experienced on the steppes and the subsequent forced migrations compelled Turkish history to unfold in two main geographical regions, thus necessitating research on these areas. When looked at from a geographical standpoint, the pre-Islamic Turkish history was consequently experienced in two areas: Inner Asia (i.e., Turkestan) and Eastern Europe.

Furthermore, the approach to researching and teaching Turkish history within its own trajectory gave rise to investigating religion as another avenue. As a result, a distinction was

made between the pre- and post-Islamic periods largely based on Islam, which is widely embraced by the majority of Turks. Today, research and education are still conducted through these two main geographical regions and the pre- and post-acceptance of Islam. In conclusion, research in the context of general Turkish history is conducted through two main categories: Pre-Islamic Turkish History in Inner Asia/Turkestan (Central Asia) and Post-Islamic Turkish History in Turkestan.

Eastern European Turkish History (EETH) began being studied through three geographical regions: 1) Turkish history north of the Black Sea, 2) Eastern European history, and 3) Turkish history in the Balkans. In the Turkestan region, the migrations that started both in ancient and later periods formed a route from the Aral Sea, traversing the north of the Caspian Sea and the northern shores of the Black Sea.

These original works also featured contributions from scholars who later played a role in the development of EETH in Türkiye. During the early years of the Republic, many scholars who'd contributed to constructing the ideological framework of the Turkish identity and delving into the ancient history of the Turks (i.e., the field of general Turkish history) were Turkologists of Turkish origin who'd fled the destructive practices of the Russian Empire and the Soviet Union and sought refuge in Türkiye. Notable figures include Ahmet Ağaoğlu from Baku, Yusuf Akçura from Crimea, Ahmed Zeki Velidî Togan from Bashkirdistan. Togan's (1932) *Ancient History of the Bulgarian Turks* and the writings of Tatar Turk Prof. Dr. Sadri Maksudî Arsal, including the 1934 work *Scythians, Saka, Asian Huns, Yuechis, European Huns, and Central Asian Turkish States*, are among the pioneering works in this field. Subsequent works were authored by Hüseyin Namık Orkun, who carried out independent research on the Huns, Avars, Pechenegs, and Kuman/Kipchak tribes. His works include *Avars, Pechenegs, Kipchaks* (1932), which is a draft of *The Main Outlines of Turkish History* and was later published as a separate book in 1946, *Attila and His Sons* (1933), and *Pechenegs* (1933), marking the first substantial studies on these tribes within EETH. Subsequently, research continued to be conducted in the form of both books and articles on these khaganates and tribes.

The first independent study in Türkiye regarding the field of EETH and comprehensively addressing EETH in a single work is A. N. Kurat's (1972) posthumous work *Turkish Tribes and States in the Northern Black Sea Region in the 4th-18th Centuries*. Another significant work that followed was *Eastern Europe Turkish History* (2013), by O. Karatay and S. Acar. Lastly is the work *Turks in the North of the Black Sea and the Balkans from a Political and Socio-Economic Perspective (4th-10th Centuries)*, prepared as Öner Tolun's doctoral thesis and later published as a book in 2023.

a) Osmanlı Döneminde Yapılan Çalışmalar

Bilindiği üzere Osmanlı döneminde tarihçilikte genel olarak İslâm dünyasına yönelik çalışmaların merkeze alındığı bir anlayış hâkimdi. Özellikle Osmanlı devletinde sahip olunan ümmet anlayışı fikri bunun uygulanmasını sağladı. Bu durum 18. yüzyılın sonunda ortaya çıkan ve bütün dünyayı saran milliyetçilik akımından Osmanlı aydınlarının da 19. yüzyılda etkilenmelerine kadar devam etti. Bu aydınlar arasında Türklerin eski tarihi, özellikle de Osmanlı öncesi tarihine karşı bir ilgi ve araştırma isteği ortaya çıktı. Bu istek bazı eserlerin yazılmasını da beraberinde getirdi ki Müşir Süleyman Paşa tarafından yazılan *Tarih-i Âlem* adlı eser ilk çalışma oldu. Sonrasında Ahmet Vefik Paşa, Ebûlgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Türkiye* adlı eserini tercüme etti ve bir kısmını bastırdı. Ancak ilk derli toplu çalışma Necip Asım Bey tarafından 1900 yılında basılan *Türk Tarihi* adlı eserdir¹. Bütün bu çalışmalara rağmen milliyetçilik akımından etkilenen tarihçilerin millî vurguları, devrin hükümdarı II. Abdülhamit tarafından zararlı görüldü ve bu tür daha fazla tarih eserlerinin yayımlanmasına izin verilmedi².

II. Meşrutiyetin ilanından sonra, Türkçülük akımı ve milliyetçilik anlayışına iktidarda yer verilmesi, arkasından özellikle düşünce ve kültür sahasına ilişkin millî bir sürecin başlamasını da beraberinde getirdi. Nitekim II. Meşrutiyet döneminde kurulan *Târih-i Osmânî Encümeni* (27 Kasım 1909) ile bilimsel çalışmaların yapılması amaçlandı ve bu amaca destek vermek gayesi ile de “*Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası (TOEM)*” adlı altında bir dergi çıkarılması sağlandı. Cumhuriyet döneminde bu kurumun adı 1923'te *Türk Tarihi Tetkik Encümeni* olarak değiştirildi. Bu arada milliyetçiliğin ağır bastığı 20. yüzyılın başlarında 1908 yılında *Türk Derneği*, devamında *Türk Bilgi Derneği* ve akabinde 1912'de *Türk Ocakları*'nın kurulması eski Türk tarihi ile ilgili çeşitli araştırmaların yapılmasını sağladı³. Türk Ocakları gibi Türk Derneği de Birinci Dünya Savaşı'ndan önce İslâmiyet Öncesi Türk Tarihi'ne dair araştırmaların yapıldığı bir yer haline geldi. Ancak bir süre sonra Türk Ocağı ile birleşerek çalışmalarına bu ocağın çatısı altında devam etti. Türk Ocağı “*Türk Yurdu*” adında bir dergi çıkardı ve bu dergide Ahmet Ağaoğlu, Hamdullah Suphi, Mehmed Fuad Köprülü, Halim Sabit Şibay, Celal Sahir, Yusuf Akçura, Ziya Gökalp gibi isimler makaleler yazdılar. Bu arada Rıza Nur, Necip Asım ve Mehmet Şemseddin Günaltay gibi isimler eserlerinde İslâmiyet Öncesi Türk Tarihi hakkındaki bilgilere yer vermeye başladılar. Yine gazetelerde de özellikle Balkan topraklarındaki Türk varlığına vurgular yapıldı ve tarihleri hakkında kısa bilgiler verildi. Bu konuda M. F. Köprülü başı çekti. Nitekim *İkdam Gazetesi*'nde 4 ve 10 Şubat'ta “Trakya'da Kuman Türkleri” başlığı altında iki makale yazarak, Kuman/Kıpçaklar hakkında bilgiler verdi⁴.

1 Mükrimin Halil Yinanç, “Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik”, *Millî Tarihin İnşası*, ed. A. Şimşek-A. Satan, Tarihçi Kitapevi, İstanbul 2011, s. 79-80.

2 Yinanç, a.g.m., s. 20.

3 Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, Yeni Türkiye'nin Oluşumu 1923-1938* (3. Kitap), Bilgi Yayınevi, Ankara 2010, s. 92-93.

4 Muallâ Uydu Yücel, “Mehmet Fuad Köprülü'nün Kaleminden Trakya'daki Kuman/Kıpçak Türkleri”, *Ölümünün 50. Yılı Anısına Uluslararası M. Fuad Köprülü Türkoloji ve Beşeri Bilimler Sempozyumu Bildirileri*, ed. F. Turan-E. Temel-H. Korkmaz, İstanbul 2017, s. 515-524.

b) Cumhuriyet Dönemi Türk Tarihi Çalışmaları

Cumhuriyetin ilanından sonra Târîh-i Osmanî Encümeni'nin adı değişti ve Şubat 1924 yılında yeniden etkin hale getirildi. Kurum daha önceleri Sadaret'e yani Başbakanlığa bağlıyken Cumhuriyetle birlikte Maarif Vekâleti yani Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlandı. Yeni ismi de "Türk Tarih Encümeni", derginin adı da "Türk Tarih Encümeni Dergisi (TTEM)" oldu⁵.

Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne önceleri çok etkili sonraları ise kısmen etkili olan Türk tarihini araştırma ve öğretme anlayışının temelini Türk Tarih Tezi oluşturdu ve bu tez İslâmiyet Öncesi Türk Tarihi araştırmalarında da önemli bir yer tuttu. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Türk milletinin kendi tarihini ve kültürünü bilmesi gerektiği inancı ile önemli adımlar attı ve 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasını sağladı⁶. Cemiyetten, daha önce özellikle Batılılar tarafından Türk Tarihi ile ilgili ortaya atılan yalan ve yanlış bilgilere cevap vererek, Türk Tarih Tezi'nin mümkün olduğunca tarafsız ve bilimsel temellere dayandırılmasını istedi⁷. Bu arada 1930 yılında *Türk Tarihinin Ana Hatları (TTAH)* isimli bir eser yazıldı; ancak bu kitap Mustafa Kemal tarafından beğenilmedi. Bir süre sonra buna ek olarak toplam 74 sayfalık bir kitapçık hazırlandı ve *Türk Tarihinin Ana Hatları Medhal Kısmı* adı verilerek okullara dağıtılması sağlandı ki bu kitapçıktaki *Orta Asya Türk Tarihine Methal* adlı başlıkta Türk tarihinin başlangıcına ve İslâm öncesi dönemine ait bilgiler de bulunuyordu. Bu kitapçık *Türk Tarihinin Ana Hatları* kitabının kısa bir özeti mahiyetinde olsa da ondan tamamen ayrı bir eserdir⁸. İlerleyen süreçte Türk Tarihinin Ana Hatları isimli kitabın yeniden yazılması gündeme gelse de hayata geçirilemedi.

Türk Tarih Tezi'nde, Türklerin İslâm öncesi tarihlerinin hem kapsam hem de içerik bakımından daha detaylı ele alınması sağlanmaya çalışıldı. Özellikle millî kimliğin inşası, Türklerin medeniyet sahibi kadim bir uygarlığın mirasçısı oldukları tezi ile Türkistan (Orta Asya)'ın anayurt olma meselesi bu durumun gelişmesine katkı sundu. Ayrıca yapılan devrimlerin tarihe dayandırılmak ve kaynak olarak gösterilmek istenmesi de Türk Tarih Tezi'nde Türklerin İslâmiyet'ten önceki dönemleri üzerinde durulmasında etkili oldu.

5 Abdülkadir Özcan, "Târîh-i Osmânî Encümeni", *DİA*, XL, s. 83-86.

6 Yücel Kabapınar, "Başlangıcından Günümüze Türk Tarih Tezi ve Lise Tarih Kitaplarına Etkisi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1/2 (1992), s. 143-144.

7 Nevzat Köken, *Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014; Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'ndeki Türk Tarih heyeti 16 kişiden oluşuyordu. İlk toplantılarını 6 Haziran 1930 tarihinde gerçekleştirdiler. Yapılan yönetim kurulu seçiminde Tevfik Bıyıklıoğlu (Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri), Samih Rifat, Dr. Reşit Galip ve Yusuf Akçura başkan yardımcıları olarak seçildiler. Heyetin diğer üyeleri ise; Mükrimin Halil Yinanç, Afet İnan, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Sakri Maksudi Arsal, Vasıf Çınar, Yusuf Ziya Özer, Halil Edhem Eldem, Reşit Safvet Atabinen, Mesaroş, Ragıp Hulusi Özdem, Hamit Zübeyr Koşay, Zakir Kadiri Ugan'dan oluşuyordu. İlerleyen süreçte birçok defa toplanan kurul 15 Nisan 1931 tarihinde tüzel bir kişilik kazandı. Seda Bayındır Uluskan, *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010, s. 241-244.

8 Semavi Eyice, "Türk Tarihinin Ana Hatları", *Bellekten*, XXXII/128 (1968), s. 511.

Türklerin eski çağını, İslâmiyet öncesini, Genel Türk Tarihini o günkü adlandırması ile Umûmî Türk Tarihi'ni araştırmaya yönelik gayretlerden biri de *Türkiyat Enstitüsü* kurma fikridir. Bu fikir, daha önce Türkçü tarihçiler tarafından Osmanlı Devleti'ndeki İttihad ve Terakki döneminde Darülfünun içerisinde Türkoloji Enstitüsü kurma düşüncesi olarak gündeme getirildi ise de sonuçsuz kalmıştı⁹. Bu düşüncüyü hayata geçiren yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devleti oldu. Türkiyat Enstitüsü'nü 1924 yılında İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi'ne bağlı olarak kurdu. Enstitünün amacı hem Türklüğe ve Türk tarihine dair araştırmalarda bulunmak hem de Türkiye dışındaki kendisi gibi benzer kurumlarla iletişime geçerek, uluslararası bir nitelik kazanmaktı. Müdürlüğüne M. Fuad Köprülü atandı¹⁰. Nitekim Enstitüsü kuruluşunun hemen sonrasında amacına uygun etkinliklerde bulundu ve Türk tarihi alanında çalışma yapanları Türkiye'ye davet ederek bir taraftan araştırmalarda bulunmalarını diğer taraftan da konferanslar vermelerini sağladı¹¹. Yine *Türkiyat Mecmuası* adı altında bir dergi çıkardı. Bu dergi gerek yerli gerekse yabancı bilim insanlarının çalışmaları ile Türkoloji alanında çıkan kitapların tanıtımını yaptı, bu alandaki haberleri yayımlayarak önemli bir boşluğu doldurdu¹².

Bu dönemde Türk tarihine ve Türk dünyasına yönelik gayretlerin bir safhasını da üniversiteler teşkil etti. Üniversitelerde İslâm öncesi Türk tarihine dair çalışmalar yapmak üzere o dönemin ifadesine göre ilk kürsü İstanbul Üniversitesi'nde açıldı. 20 Mayıs 1925 yılında Mehmet Fuad Köprülü ve Millî Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi'nin daveti ile Türkiye'ye gelen Ahmet Zeki Velidî Togan, İstanbul Üniversitesi'nde Türk Tarihi Muavinliği'ne getirildi ve Ocak 1927 tarihinde görevine başladı ancak 1932 yılında muavinlikten ayrıлып doktora eğitimi için Viyana'ya gitti ve 1939 yılında geri döndü¹³. Kısa bir süre sonra da Umûmî Türk ve Asya Tarihi Kürsüsü'nü kurdu. Kürsünün kuruluş amacı, çok geniş bir coğrafyada ve uzun bir zaman diliminde hâkimiyet kuran Türk topluluklarının tarihlerinin, dil ve kültürlerinin daha kapsamlı ele alınmasını ve eski Türk tarihinin zaman ve mekânda yerinin tespit edilmesini sağlamaktı. Kürsünün adı 1981 yılında Yüksek Öğretim Kurulu'nun (YÖK)

9 Hasan Albayrak, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarih Yazımı*, Kitabevi, İstanbul 2012, s. 287.

10 Fuat Köprülü, bu sırada yapmakta olduğu maarif müsteşarlığı görevinden Türkiyat Enstitüsü'nün resmi kuruluş tarihi olan 12 Kasım 1924'te istifa etti. Ahmet Özcan, *Türkiye'de Popüler Tarihçilik*, TTK Yayınları, Ankara 2011, s. 125.

11 Bu kişilerden en önemlisi Rus bilim insanı V.V. Barthold'dur. Barthold'u Türkiye'ye Türk hükümeti davet etti. Bu davet üzerine Türkiye'ye gelen Barthold, beş aydan daha uzun bir süre Türkiye'de kaldı. Türkiyat Enstitüsü'nün de yeni kurulduğu bu dönemde, kuruluş çalışmalarına da katıldı. Darülfünun'da dersler, Enstitü'de konferanslar vererek kütüphanelerde el yazmalarını inceledi. Barthold'un 1927 yılında verdiği konferansları daha sonra *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler* adı ile yayımlandı. Ayrıca Barthold'un 1918 yılında Rusça olarak yayımladığı eseri, F. Köprülü Türkçe'ye çevirtti. Bazı eklemeler yapıldıktan sonra *İslam Medeniyeti Tarihi* adı ile 1940 yılında yayımlandı. Uluskan, *a.g.e.*, s. 183-185.

12 Uluskan, *a.g.e.*, s. 183-185.

13 Kemal Özcan, "Üniversite Tarih Eğitiminde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Genel Türk Tarihi Kürsüsü/Anabilim Dalı'nın Yeri", *Cumhuriyetin 80. Yılında Üniversitelerde Tarih Öğrenimi, Araştırmaları ve Yayınları Semineri, 16-17 Aralık 2003, Bildiriler*, Globus Dünya Basımevi, İstanbul 2002, s. 122.

kurulmasından sonra Genel Türk Tarihi Ana Bilim Dalı olarak değiştirildi. Togan'dan sonra bu anabilim dalını ve konularını şekillendiren ise Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu oldu.

İkinci üniversite Ankara'da kuruldu. Gazi Mustafa Kemal, yine yapılan tarih araştırmalarında yeni ve bilimsel yöntemlerin kullanılması amacıyla Ankara'da Ankara Üniversitesi'ne bağlı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni 1935 yılında kurdurdu. Ayrıca Türk tarihi ile ilgili dillerin öğretilmesi gerektiği düşüncesinden hareketle bu fakültede bu dillerle ilgili birçok kürsü kurdurarak başkanlıklarına dünyaca ünlü bilim insanlarının getirilmesini sağladı¹⁴. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kurulması sadece Türk Tarihi Araştırmaları için değil aynı zamanda filoloji, arkeoloji ve müzecilik açısından da son derece önemlidir¹⁵. Bu üniversitede 1946 yılında Tarih Bölümü ve onun içinde de Umûmî Türk Tarihi Kürsüsü kuruldu. Bu arada şunu da ifade edelim ki buradaki tarih kürsüsünden eğitim alarak öğretim üyesi olan, sadece İslâm Öncesi Türk tarihi değil, Osmanlı tarihi alanında çalışma yapan tarihçilerin neredeyse hepsi Türk Tarih Tezi'nden etkilendiler.

Kurumsallaşmanın bir dereceye kadar sağlanmasından sonra ikinci aşama bu konuları detaylı bir şekilde ele alacak bir kongrenin toplanmasına karar verilmesi oldu ve Türk Tarih Kurumu tarafından 2-11 Temmuz 1932 tarihinde Ankara'da Birinci Türk Tarih Kongresi düzenlendi. Kongrenin toplanma amacı; henüz tasarı halinde bulunan Türk Tarih Tezi'ni değerlendirmeye açmak ve elde edilen belge ve malzemelerle temelini daha da sağlamlaştırmaktı. Bu açıdan değerlendirildiğinde de Birinci Türk Tarih Kongresi, Türk Tarih Tezi'ne akademik bir değer katmak isteyen ilk yer oldu¹⁶. Bu kongrede alınan karar gereğince beş yıl sonra ikinci kongre 20-25 Eylül 1937 tarihinde toplandı. İkinci Türk Tarih Kongresi ile Türk Tarih Tezi'nin millî sınırların dışında anlatılması ve uluslararası camiaya tanıtılması hedeflendi¹⁷.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında İslâmiyet Öncesi Türk tarihinin araştırılması yanında nasıl öğretilmesi gerektiği de uzun süre tartışıldı. Bu tartışmalar sırasında dünyada tarihin kolay öğrenilmesi amacı ile ilk defa 17. yüzyılda Alman tarihçi Ch. Cellariu tarafından ortaya atılan, tarihi bölümlere ve kronolojik dilimler ile çağlara bölerek sınıflandıran “Çağ” sistemi Türkiye'de de kabul edildi. Cellarius çağ sistemindeki öğretimde tarihi dünyayı etkileyen olaylara özellikle de Avrupa tarihine dikkat ederek ilkçağ, ortaçağ ve yeniçağ olarak ayırmıştı. Bu ayırım Avrupa tarihine uygundu ancak Avrupa dışında kalan milletlerin tarihine uymadığı

14 Bu kürsüler; Latince, Sümerce, Çince, Etice, Macarca, Arapça, Farsça ve Sanskritçe'dir. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kurulması sadece Türk Tarihi Araştırmaları için değil aynı zamanda filoloji, arkeoloji ve müzecilik açısından da büyük rol oynamıştır. Köken, *a.g.e.*, s. 148.

15 Köken, *a.g.e.*, s. 148.

16 Köken, *a.g.e.*, s. 127-128.

17 Mustafa Oral, *Türkiye'de Romantik Tarihçilik 1910-1940*, Asil Yayıncılık, Ankara 2006, s. 323.

için eleştiriyi alıyordu¹⁸. Türk tarihçiliğinde bu çağ sistemine bilimsel açıdan ilk karşı çıkan Prof. Dr. A. Zeki Velidî Togan oldu ve bu çağ sisteminin Türk tarihine uygun olmadığını ifade ederek, “Umumî Türk Tarihine Giriş” adlı eserinde Umumî Türk Tarihini genel olarak, 1) İslâmiyet’ten Önce Türk Tarihi, 2) İslâmiyet’ten Sonra Türk Tarihi, 3) 20. Yüzyıl Yükseliş Devri olarak üç ayrı döneme ayırdı. Bununla birlikte ayrıca İslâmiyet Dönemi Türk Tarihini de 16. Yüzyıldan Önceki Yükseliş ve 16. Yüzyıldan Sonraki Alçalış olarak ikiye ayırmamız gerektiğini önerdi¹⁹. Togan’dan sonra bir diğer teklif Rıza Nur’dan geldi. O, Türk tarihini; 1) Eski Türk Tarihi, 2) Yeni Türk Tarihi, 3) Taze Türk Tarihi olarak üç ana bölüme ayırdı. Ancak her iki tarihinin önerileri kabul görmedi²⁰. İlerleyen dönemde Togan’ın Umumî Türk Tarihi Kürsüsü’ne aldığı Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu da bu çağ öğretimine karşı çıktı. Kafesoğlu’ndan sonra Anabilim Dalında görev alan Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu, Prof. Dr. Abdülkadir Donuk ve yetiştirdikleri de bu çağ öğretimine karşı çıktılar ve halen de çıkmaya devam etmektedirler²¹.

Günümüzde bu konuda çözüm kesin olarak bulunamasa da Prof. Dr. M. Fuad Köprülü’nün öne sürdüğü tasnif genel kabul gördü ki bu tasnif şu şekildedir: 1) İslâmiyet’ten Önce Türk Tarihi, 2) İslâmî Dönem Türk Tarihi, 3) Selçuklu Tarihi, 4) Osmanlı Tarihi, 5) Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, 6) Türk Dünyası ve Dış Türkler Tarihi.

18 İsmail Özçelik, *Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2010, s. 26, 27.

19 Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s. 3.

20 Togan, *a.g.e.*, s. 27.

21 İ. Kafesoğlu’nun bu konu hakkındaki görüşü şu şekildedir: “Çağ taksiminin Türk tarihinin özelliği dolayısıyla, yalnız lüzumsuz değil aynı zamanda zararlı olduğunu da işaret etmek isteriz. Türk tarihinin en büyük hususiyetini coğrafi yaygınlık, hatta dağınıklık teşkil eder. Başka milletlerin tarihi muayyen ve değişmez bir bölge içinde oluşurken, Türk tarihi aynı asırlar içinde çeşitli iklimlerde gelişme göstermiştir. Doğulu ve Batılı milletlerde tek metropol fikri ve tek yurt coğrafyası mevcut olmasına karşılık, Türk milletinin çeşitli yurtları ve imparatorlukları olmuştur. İşte bu müstesna durum Türk tarihinin çağları arasında araştırılması ve öğretilmesini fevkalade zorlaştırmaktadır. Türk boyları muhtelif yurtlardan başka, başka coğrafi şartlar, çeşitli iktisadi ve kültürel imkânlar dolayısıyla birbirlerinden farklı gelişmeler kaydetmişlerdir. Bunları çağ taksiminin belirli sınırları içerisinde ele almak doğru değildir. Bilhassa coğrafi dağınıklığa bir de zaman bakımından dağınıklık ilave edilir ve her Türk boyunun kısa devir çerçevesinde dahi birbirinden uzak memleketlerde, buraların hususi şartları yüzünden bazen birbirinden büsbütün ayrı gelişmeler gösterdiği hesaba katılırsa, Türk tarihinin çağ taksimi ile bağdaştırmamızın imkânsızlığı ortaya çıkar. Buna mukabil her Türk boyu için belirli mekân içinde bir gelişme kabul ederek çağların, onlara ayrı ayrı tatbik cihetine gitmek, Orta Asya Türklüğü için başka, Hindistan, Rusya, Balkanlar, Avrupa, İran, Mısır Türkleri için başka, Osmanlı İmparatorluğu için de başka çağ sınırları tespitine çalışmakta doğru olmaz. Bu her ülkedeki Türk boyunu ayrı millet saymak manasına gelir ki, hakikate ve ilme aykırıdır. Çünkü çeşitli ülkelerde görülen Türkler aynı milletin kollar halinde devamından ibaretti. Kendi tarihimizin ise çağlarını tasnif etmiş değiliz. Türk tarihin eski çağları nasıl başlar, ne zaman sona erer bunları tam olarak bilemiyoruz. Hatta Ortaçağda kesin olarak belirlenmiş değildir”. Devamında: “Bugün üniversitemizde Türk tarihine uygulanan çağ taksimatı, batıdan aktardığımız çağların zaman devrelerine Türk tarihinin zoraki bir şekilde sıkıştırılmasından ibarettir ve Türkiye’de İlkçağın doğrudan doğruya Batı Eskiçağına inhisar etmesi de bunun sonucudur”. Ali Ahmetbeyoğlu, “İslamiyet Öncesi Türk Tarihçiliğinin Problemleri”, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s. 295-296; Hüseyin Nihal Atsız, *Türk Tarihinde Meseleler*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2016, s. 21.

İslâm Öncesi Türk Tarihi adı altında araştırılan alan, Türklerin tarihte var oldukları andan itibaren İslâm dinini kabul ettikleri tarihe kadar geçen süreyi kapsamaktadır. İskit, Hun, Tabgaç, Kök-Türk, Türgiş, Uygur, Oğuz, Bulgar, Sabar, Avar, Hazar, Peçenek, Uz ve Kuman/Kıpçak²² gibi Türk boylarının siyasi tarihleri başta olmak üzere kültürleri, Türk adının anlamı, yaşadıkları coğrafyalar, anayurtlarının neresi olduğu gibi konular bu alanın konusuna girmektedir. Bilindiği üzere tarihte kronolojik olarak geriye doğru gidildikçe kaynakların azlığı çalışmaları zorlaştırmaktadır. Bu durumdan İslâmiyet Öncesi Türk tarihi de üzerine düşeni almıştır; zira bu alanı çalışmak diğer alanlara göre başta kapsamını belirlemek, kaynakların kullanımı, çevirisi, alan araştırması olmak üzere pek çok sorunu ve sıkıntıyı da beraberinde getirmektedir. Bu da bu alanı çalışmayı tercih edenlerin sayısının az olmasına sebep olmaktadır²³. Alanın yakın dönem uzmanlarından Prof. Dr. Özkan İzgi'ye göre bu zorlukların yanı sıra bu alanı olumsuz etkileyen hatta ihmal edilmesine sebep olan bir diğer sebep de bu alanın İslâm öncesi ve İslâm sonrası olarak ikiye ayrılmasıdır. Ona göre bu alana Avrupalı tarihçilerin gözü ile bakılması da bir diğer yanışıdır²⁴.

Günümüzde Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı'nın çalışma sahası daha çok coğrafya üzerinden araştırılmaktadır. Anayurt'un neresi olduğuna dair çeşitli farklı görüşler ileri sürülse de genel kabul gören görüş İç Asya (Türkistan/Orta Asya) olduğudur. Yaşanan bozkır kültürü, devamında gelen zorunlu göç Türk tarihinin iki ana coğrafyada yaşanmasını zorunlu kıldı ve bu da tarihin araştırılmasının bu coğrafyalar üzerinden yapılmasına neden oldu. Bu yüzden coğrafya olarak bakıldığında İslâm Öncesi Türk Tarihi; 1) İç Asya yani Türkistan 2) Doğu Avrupa'da yaşandı. Yine Türk tarihinin kendi seyri içerisinde araştırılması ve öğretilmesi anlayışı da coğrafyadan sonra din üzerinden araştırılması düşüncesini ortaya çıkardı. Nitekim Türklerin büyük çoğunluğunun kabul ettiği İslâm dini üzerinden İslâmiyet Öncesi ve İslâmiyet Sonrası ayırımına gidildi. Bugün araştırmalar ve eğitim hem bu iki ana coğrafya hem de İslâm dinini kabul öncesi ve sonrası üzerinden yapılmaktadır. Sonuç olarak Genel Türk Tarihinde, İslâmiyet'ten önce İç Asya/Türkistan (Orta Asya) Türk Tarihi ve İslâmiyet'ten sonra Türkistan Türk Tarihi olmak üzere iki temel ana başlık üzerinden araştırmalar yapılmaktadır.

Bu iki ana başlık kendi içerisinde de alt çalışma alanlarına göre başlıklara ayrılmaktadır. Türkistan Türk Tarihi 2000'li yıllara kadar üç ana bölüme ayrılarak araştırılıyordu; 1) İslâm Öncesi Türk Tarihi, 2) 13.-19. Yüzyıllar Arası Türkistan Türk Tarihi, 3) 19. Yüzyıldan Günümüze Türk Dünyası Tarihi. Günümüzde ise buna Doğu Avrupa Türk Tarihi eklendi. Böylece dört ana başlığa ayrılmış oldu. Bu alt başlıklar da kendi içerisinde yine başka alt başlıklara ayrılmaktadır. Burada konumuz Doğu Avrupa Türk Tarihi olduğu için biz onu ele almaya çalışacağız.

22 *Orta Asya Türk Tarihi*, ed. Ahmet Kanlıdere, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013, s. VIII.

23 Ahmet Özcan, Genel Türk Tarihi alanında çalışanların sayısının Osmanlı ve Cumhuriyet dönemine göre oldukça az olduğunu eserinde grafiklerle net bir şekilde ortaya koymuştur. *A.g.e.*, s. 385-386.

24 Özkan İzgi, *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları*, TTK, Ankara 2014, s. 197.

Doğu Avrupa Türk Tarihi (Kısaca DATT) ise 1) Karadeniz’in Kuzeyindeki Türk Tarihi, 2) Doğu Avrupa Tarihi, 3) Balkanlar’daki Türk Tarihi olarak üç coğrafya üzerinden araştırılmaya başlandı.

c) Doğu Avrupa Türk Tarihi Çalışmaları

Türkistan coğrafyasında ortaya konulan güçlü tarih Doğu Avrupa coğrafyasında da ortaya konuldu ancak ne yazık ki bu tarihe dair günümüze kadar yapılan araştırmalar ve çalışmalarda Türkistan Türk tarihi kadar yeterince yer bulamadı. Biz de bu çalışmamızda Cumhuriyetimizin yüzüncü yılını kutladığımız bu yılda DATT üzerine yapılan çalışmalardan ve karşılaşılan sorunlardan bahsetmeye çalışacağız. Öncelikli olarak Doğu Avrupa’nın coğrafi sınırlarını çizmemiz gerekiyor ancak burada söylememiz gereken, günümüzde bu coğrafyanın sınırlarını çizmede zorlanıyor olmamızdır, zira siyasî sebeplerle sınırlar günün şartlarına bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Genel kabul gören sınır güneyde Hazar Denizi, Kafkas Dağları, Karadeniz, Tuna, Balkan Dağları ve Dinar Alpleri, kuzeyde uzun bozkır kuşağına paralel uzanan orman bölgesi, doğuda İtil Nehri ve batıda Avusturya Alpleri’dir. Görüldüğü üzere bu coğrafyada genel olarak Kafkaslar, Karadeniz’in kuzeyi ve Balkanlar yer almaktadır. Geçmişten günümüze pek çok milletin göç güzergâhı üzerinde yer alan ve pek çok kültürün ortaya çıkmasına yol açan bu coğrafyanın tarih boyunca dört önemli ev sahibi olmuştur: Türk, Pers/Sâsânî, Roma ve Slav/Rus.

Türkistan coğrafyasında hem MÖ hem de MS başlayan göçlerin bir güzergâhını da Aral’dan hareketle, Hazar Denizi’nin kuzeyinden Karadeniz’in kuzeyi oluşturdu. Bu bölgeye gelen Türk boyları bir süre burada kaldılar, daha sonra Tuna’yı aşarak Balkanlar’a indiler ve Balkan Türklüğü’nü oluşturdular. Bu Türk boyları kronolojik olarak şunlardır: İskit, Avrupa Hun, Sabar/Sabir/Suvar, Avar, Ogurlar, Bulgar (Büyük Bulgar, Tuna Bulgar, İtil Bulgar), Hazar, Peçenek, Uz/Oğuzlar, Kuman/Kıpçaklar. Ayrıca zaman içerisinde bu bölgelerde özellikle İslâmiyet’ten sonra güçlü bir siyasî yapı oluşturan Altın Orda Devleti, Kırım, Kazan, Kasım, Astarhan ve Sibir Hanlıkları üzerine de çalışılmaktadır; ama genelde DATT dendiğinde ilk akla gelen İslâm Öncesi dönemdir. Ayrıca son dönemlerde Kimmer, Sarmat, Alan, Onogur ve Macarların bir Türk boyu olduğu düşüncesi bazı bilim insanları tarafından da dile getirilmekte ve bu konular üzerinde gittikçe artan araştırmalar yapılmaktadır.

Bu kısa bilgilerden sonra yavaş yavaş uzmanlık bilinci ve buna bağlı olarak alanı yeni oluşmaya başlayan Doğu Avrupa Türk Tarihi çalışmalarında geldiğimiz seviye hakkında bilgi vermeye çalışalım. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Cumhuriyet’in kurulmasından Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümüne yani 1938 yılına kadar yapılan ve yayınlanan çalışmaların fikri yapısı Türk Tarih Tezi’ni güçlendirmek üzerine kuruldu ve bu amaçla çeşitli metinler ile telif/araştırma eserler üretildi. Bu metinlerin bir kısmı *Türk Tarihinin Ana Hatları*’nda veya Tarih Kurumu’nun yayın organı olan *Bellekten*’de yayınlananlardan ayrı basım olup daha önce

neşredilmiş metinlerdi. Bu telif eserler arasında ileride Türkiye'deki DATT'ın gelişimine katkı sunan bilim insanları ile çalışmaları da yer aldı. Bu arada Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de Türklüğün ideolojik yapısını inşa eden ve Türklerin eski çağını yani Genel Türk Tarihi'nin çalışma alanlarını çalışan bilim insanlarının birçoğu Rusya İmparatorluğu'nun ve Sovyetler Birliği'nin yok edici uygulamaları sonucunda vatanlarını terk ederek Türkiye'ye gelen Türk asıllı Türkologlar tarafından yapıldı. Örneğin Bakülü Ahmet Ağaoğlu, Kırmılı Yusuf Akçura, Başkurdistanlı Ahmed Zeki Velidî Togan ve Hamit Zübeyir Koşay gibi. Nitekim telif eser yazan bilim insanlarımız arasında önderliği Başkurt Türk'ü Hamit Zübeyir Koşay yaptı. Onun tarafından 1932 yılında yazılan *Bulgar Türklerinin Eski Tarihi* ile Tatar Türk'ü Prof. Dr. Sadri Maksudî Arsal'ın 1934 yılında yazdığı *İskitler, Sakalar, Asya Hunları, Yüçiler, Avrupa Hunları ve Orta Asya Türk Devletleri* adlı eserler bu alanda ilk sırada geldiler. Bir sonraki çalışmalar Hüseyin Namık Orkun'a aittir. Yazdığı; *Avarlar, Peçenekler, Kumanlar* (1932, bu çalışma Türk Tarihi'nin Ana Hatları Eserinin müsveddesidir ve 1946 yılında ayrı bir kitap olarak basılmıştır), *Attila ve Oğulları* (1933), *Peçenekler* (1933) gibi eserlerle DATT'da Hun, Avar, Peçenek, Kuman/Kıpçak boylarına ait müstakil ilk çalışmaları yaptı²⁵. Daha sonra bunu Kara Şemsi Reşit Saffet'in, *Hazar Türkleri Avrupa Devleti (VI-XII asır)* adlı eseri takip etti²⁶. Yine bu dönemde bir Tatar Türk'ü olan Akdes Nimet Kurat önce 1935 yılında Türkiyat Mecmuası'nda "Peçeneklere Dair Araştırmalar" adı altında bir makale yayımladı ve bir yıl sonra yani 1937'de bu çalışmasını da içeren *Peçenek Tarihi* adlı eserini yayımlayarak, bu alandaki boşluğu doldurdu. Bu eserlerin tamamı Devlet matbaası tarafından neşredildi. Macar bilim insanı László Rásonyi'nin İkinci Tarih Kongresi'nde sunduğu "Ortaçağ'da Erdel'de Türklüğün İzleri" (1937) adlı bildiri; Ankara Halkevinde verdiği bir konferansın basımı olan *Macar Arkeolojisinde Hunlar, Avarlar, Macarlar* (1938) adlı eseri de yine bu alanın ilk çalışmaları arasında yerini aldı. Bu arada İslâm Öncesi Türk tarihi açısından önemli bir kaynak olan Ebulgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terakime* adlı eseri de 1937 yılında basılarak Türk bilim dünyasının hizmetine sunuldu²⁷. Yine Remzi Özdem, *Belleten*'de yayınlanan "Almanlarda Türk Kanı" makalesinde Avrupa Hunlarının Almanları hem kültür hem de kan yönünden etkilediği üzerinde durdu²⁸. Bu dönemde yine DATT ile ilgili dünyada özellikle de Avrupa ve Rusya'da yazılan eserlerin Türkçe'ye tercüme edilmesine başlandı. Örneğin Gy. Moravcsik'in eseri *Bizans Kaynaklarında Türkler* adıyla H. Namık Orkun tarafından Türkçe'ye tercüme edildi.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra yani 1939 yılından itibaren Türk Tarih Tezi önemini kaybetmeye başladı ve bu durum 1950 yılına kadar sürdü. Bu dönem

25 Hüseyin Namık Orkun'un eserlerinin tam listesi için bkz. Sabriye Gülay Çimen, *Hüseyin Namık Orkun'un Hayatı ve Eserleri*, Ankara 2011.

26 Kara Şemsi Reşit Saffet, *Hazar Türkleri Avrupa Devleti (VI-XII asır)*, Kaatçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, İstanbul 1934.

27 Bahsi geçen eserlerin künyeleri için bkz. Enver Koray, *Türkiye Tarih Yayınları Bibliyografyası 1789-1955*, İstanbul 1959, s. 336 vd.

28 Remzi Özdem, "Almanlarda Türk Kanı", *Belleten*, III/10 (1939), s. 357-361.

ortaya konan tarihyazımını doktora tezinde C. T. Esmen kendi bakış açısından şöyle yorumlamaktadır:

“Bu süreçte Türk tarihçiliğini; Türkçü-Milliyetçi tarih yazımı, Anadolu ve Helenizm’e yaklaşan bir tarih yazımı ve 1943 yılında ki üçüncü tarih kongresinde izleri görülebilecek olan Türk Tarih Tezi temelli bir tarih yazımı bileşenleri oluşturmuştur. Aynı süreçte üniversite çevreleri de etkinliklerini arttırmış, bilimsel kriterlere haiz çalışmalar üretmişlerdir. Türk Tarih Kurumu da çıkarttığı monografiler ile Anahatları tasarısı yerine konuları daha detaylı inceleyen ve bütüncül bir yapıyı meydana getirecek tuğlaları oluşturmuştur”.²⁹

Bu dönemde DATT ile ilgili ilk çalışma Şerif Baştav tarafından 1941 yılında yazılan “Sabir Türkleri” adlı makaledir. Bu çalışma günümüzde dahi bilimsel özgünlüğünü koruyan bir çalışma olma özelliğini korumaktadır. Dönemin en önemli bir diğer çalışması, Zeki Velidi Togan’ın, 1946 yılında İstanbul’da yayınladığı *Umûmî Türk Tarihine Giriş* adlı eseridir. Bu çalışma kendisinden sonra gelen bu alandaki tarihçilerin Türk tarihine bakışlarını ve ele alış tarzlarını etkileyen ve katkı sunan alanın en önemli çalışması olarak kabul edilmektedir. Eserde Türk tarihi bir bütün olarak ele alınmıştır. Bu arada şunu da ifade edelim ki bu yıllarda DATT özel olarak çalışılan bir alan olma özelliğini kazanmadığı için bilim insanları yazdıkları eserlerde bu tarihe ait bilgilere de yer vermişlerdir. Togan’dan sonra İbrahim Kafesoğlu’nun yazdığı *Türk Millî Kültürü* (1977) adlı eser, Türklerin tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren varlık gösterdikleri her coğrafyadaki tarihlerini, adlarının anlamlarını, soylarını, anayurtlarını, hangi kültüre ait olduklarını kısacası Türk’ü her yönüyle inceleyen ve döneminde bu konuda yazılmış kaynakları kullanan bir eser olarak önemli bir boşluğu doldurdu. Bu eser günümüzde Üniversitelerin bütün Tarih Bölümlerinde ders kitabı mahiyetinde okutulan bir kaynak olma özelliğine de sahiptir. Bu alanın bir diğer bilim insanı da Baheddin Ögel’dir. Ögel, genelde kültür tarihine dair çalışmalar yaparak bu konudaki bilgilerin çoğalmasına önemli katkı sunmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında İskitlerin Türklüğüne dair bir görüş bilim dünyasında etkili olmadığı için DATT’ı oluşturan Türk boylarının bu coğrafyadaki varlıklarının ilk güçlü siyasî yapısının Avrupa Hunları olarak kabul edildiğini görüyoruz. Nitekim bu kağanlığa ait ilk çalışma, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti’nin üyelerinin ortak çalışmalarıyla hazırlanan *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı kitaptaki “Avrupa’da Hun İmparatorluğu” isimli alt başlıktır³⁰. Bu arada ders kitapları da basıldı ve bu ders kitapları serisinin ikincisi *Tarih II Orta Zamanlar* adını taşıdı. Bu ders kitabında isminden de anlaşılacağı üzere orta zamanlar tarihi ele alındı. Burada “Avrupa’da Türk-Hun İmparatorluğu”, “Türk-Alanlar”, “Avrupa’yı İstilaları”, “Kumanlar” gibi çoğunlukla çeşitli Türk kağanlıkları ile Türk boylarına yer verildi. Özellikle “Avrupa’da

29 C. T. Esmen, *1928-1950 Yılları Arasında Türkiye’de Avrupa Hun Tarih Yazımı*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2015, s. 80. Bu tez daha sonra *Tek Parti Dönemi Tarihçiliğinde Avrupa Hunları* adı altında 2017’de kitap olarak basıldı.

30 *Türk Tarihinin Ana Hatları*, Devlet Matbaası, İstanbul 1930, s. 375-378.

Türk-Hun İmparatorluğu” bölümü de TTAH’daki bölümle büyük oranda benzerlik gösterdi³¹. Bundan sonraki Reşat Ekrem Koçuy’un çocuklar için kaleme aldığı *Attila ve Hunlar* adlı monografisidir³². Diğer çalışmalar yukarıda isimlerini verdiğimiz Hüseyin Namık Orkun ve László Rásonyi’ye ait çalışmalarıdır. Yine Şükrü Akkaya’nın, “Eski Alman Destanlarında Attila’nın Akisleri” (1944) makalesi de ilk çalışmalar arasında önemlidir.

Bu eserlerden sonra DATT alanına dair Türkiye’de ilk müstakil çalışma ve DATT’ı tek bir eserde bütüncül olarak ele alan Akdes Nimet Kurat’ın *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri* (ölümünden sonra 1972’de yayımlandı) çalışmasıdır. Bu eserde Kurat bu coğrafyada hâkimiyet süren bütün Türk boyları hakkında bilgiler vermektedir³³. Kurat, yine daha önce yazsa da 1976 yılında yayınlanan Türk Dünyası El Kitabı’nda “Doğu Avrupa Türk Kavimleri ve Devletleri” adlı makaleyi kaleme alarak alana katkı sağlamıştır. Bir diğer çalışma ilerleyen süreçte editörlüğünü Osman Karatay ile Serkan Acar’ın yaptığı ve alanın uzmanlarının katkı sunduğu *Doğu Avrupa Türk Tarihi* (2013) adlı çalışmadır. Bu eserin sonunda alanla ilgili oldukça fazla kaynakça verilmektedir. Ayrıca bu eser, alanda en fazla baskıyı yapan bir çalışma olma özelliğine de sahiptir. Bu çalışmaların yanı sıra Osman Karatay’ın yazdığı “Doğu Avrupa Türk Tarihinin Ana Hatları-Altın Orda Öncesi Dönem-” adlı oldukça geniş makalesidir³⁴. En son Öner Tolan’ın doktora tezi olarak hazırladığı ve daha sonra kitaplaştırdığı *Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Açısından Karadeniz’in Kuzeyinde ve Balkanlarda Türkler (IV.-X. Yüzyıl)* (2023) adlı çalışma gelmektedir³⁵. Bu arada DATT içerisinde yer alan Balkanlara dair de çeşitli çalışmalar yapıldı. Bunlar arasında Osman Karatay ve Bilgehan Atsız Gökdağ’ın editörlüğünü yaptığı *Balkanlar El Kitabı*³⁶ ile yine editörlüğünü Zeynep İskefiyeli, Muhammed Bilal Çelik ve Serkan Yazıcı’nın yaptığı *Türk Tarihinde Balkanlar*³⁷ adlı çalışmaları sayabiliriz. Balkanlar El Kitabı’nın 3. cildinin yarısı Türkçe Balkan Kaynakçasına ayrılarak, araştırmacılara bu alanla ilgili çok önemli bir katkı sunulmakta ve kolaylık sağlanarak önemli bir boşluk doldurulmaktadır.

YÖK’ün kurulmasından sonra üniversitelerde doktora tezlerinin bu alana yöneliminde yavaş da olsa belirgin bir artış olmaya başladı. Bu çalışmalarda öncülüğü İstanbul, Ankara ve İzmir’deki üniversiteler yaptılar ve yapmaya da devam etmektedirler. Özellikle İstanbul

31 *Tarih II Orta Zamanlar*, Maarif Vekâleti, İstanbul 1931, s. 20.

32 Reşat Ekrem, *Attila ve Hunlar*, İstanbul 1933, s. 3.

33 Mahmut Şakiroğlu, “Akdes Nimet Kurat,” *DİA*, XXVI, s. 430; Can Tankut Esmen, “Cumhuriyet Döneminde Eski Türk Tarihçiliği” *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, IV/1 (2022), s. 125.

34 Osman Karatay, “Doğu Avrupa Türk Tarihinin Ana Hatları -Altın Orda Öncesi Dönem-”, *KARAM*, sayı 3 (2004), s. 1-70.

35 Ukraynalı tarihçi O. Pristak’ın 2002 yılında Türkler Ansiklopedisi’nde yazdığı “Türk-Slav Ortak Yaşamı: Güneydoğu Avrupa’nın Türk Göçebelere” adlı yazısı Türkiye’de bu alandaki çalışmalara farklı bir bakış açısı katan ilk çalışmalar arasında yer almaktadır.

36 *Balkanlar El Kitabı*, ed. O. Karatay-B. Atsız Gökdağ, I-III, KaraM-Vadi Yayınları, Çorum 2006.

37 *Türk Tarihinde Balkanlar*, ed. Z. İskefiyeli-M.B. Çelik-S. Yazıcı, I-II, SÜ. Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Sakarya 2013.

Üniversitesi'nde 1990 yılından sonra yapılan Yüksek Lisans ve Doktoraların nerede ise yarısını DATT'a ait konular oluşturmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'de DATT'da ilk kağanlığı kuran İskitlerle ilgili ilk doktora çalışması Gazi Üniversitesi'nde İlhami Durmuş tarafından yapılan *İskitler* (1992) adlı doktora tezidir. Bu tez, İskitlere dair ilk bireysel çalışmadır ve basılmıştır. Bu coğrafyanın ikinci sırada gelen güçlü kağanlığı Avrupa Hunları tarafından kurulmuştur ve onlara dair ilk doktora tezi de İstanbul Üniversitesi'nde *Avrupa Hun İmparatorluğu* (1996) adlı çalışması ile Ali Ahmetbeyoğlu'na aittir³⁸. Bir diğer doktora tezi Abdullah Üstün'ün *Geç Roma Tarihyazımında Batı Hunları ve Avrasya'da Erken Türk Varlığı*'dır (2013). En son çalışma ise F. Aysel Dıngıl Ilgın tarafından yapılan *Türk Tarihinde Bizans Kaynakları ve Byzantinoturcica Işığında Avrupa Hunları* (2018) adlı tezdır.

YÖK tezleri taradığımızda 1981 yılından itibaren bu alanla ilgili İskitler 10 (d: 3- yıl: 7)³⁹, Avrupa Hunları 7 (d: 3-yıl: 4), Hazarlar 9 (d: 2- yıl: 7) Bulgarlar 9 (d: 4-yıl: 5) Kuman/Kıpçaklar 13 (d: 5-yıl: 8) üzerine yapıldığı gibi hem ana kaynakların tercümesi 6 (d: 1-yıl: 12) hem de coğrafya 23 (d: 13-yıl: 12) üzerine 55 yüksek lisans, 31 doktora toplam 86 tezin yapıldığını görüyoruz. Kanaatimiz bu sayıların daha fazla olduğu yönündedir. Zira bizzat tarafımızdan yapılan ve yaptırılan tezlerin burada olmadığını tespit etmemiz bizi böyle bir düşünceye götürmüştür. Bu yüksek lisans tezlerinin bir kısmı yukarıda ifade ettiğimiz gibi ana kaynak tercümeleri bir kısmı da ana kaynaklar üzerinden yapılan araştırma tezleridir. Doktora tezlerinde ise genelde ana kaynaklar kullanılarak özgün çalışmalar ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Doktora tezlerinin bir kısmının kitap olarak basılması daha fazla okuyucuya ulaşılmasına da olanak sağlamaktadır.

Doğu Avrupa coğrafyasında varlık gösteren Türk boy ve kağanlıklarına dair Türk tarihçileri tarafından son yıllarda gittikçe artan özgün bireysel araştırma eserleri yayınlanmaya başlandı. Tespit edebildiğimiz kadarı ile kronolojik olarak bu eserler şu şekildedir:

İskitler: Ekrem Memiş, *Atlı Kavimler Medeniyeti İskitlerin Tarihi*, Altın Post Yayınları, Ankara 1987; İ. Durmuş, *Sarmatlar*, Ankara 1997; İ. Durmuş, *İskitler*, Akçağ Yayınları, Ankara 2012; M. Dikici, *Sakalar*, Alter Yayıncılık, 2014; E. S. Özcan, *Kültür Tarihi Açısından İskit-Türk Aynılığı*, Selenge Yayınları, İstanbul 2016; İ. Çeşmeli, *İskitler, Hunlar ve Göktürkler'de Din ve Sanat*, Cinius Yayınları, 2017; A. E. Rıdvanoğlu, *Sakalar, İskitler, Amazonlar*, Yüzleşme Yayınları, İstanbul 2019; B. Aydın, *İskitler/Sakalar, Gizlenen Kök Atalarımız*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2021.

Avrupa Hunları: H. N. Orkun, *Attila ve Oğulları*, İstanbul 1933; N. Kotan, *Attila*, Kemal Matbaası, Adana 1976; A. Ahmetbeyoğlu, *Atlı Şehirliler, Buluntular ve Kalemin Dilinden Avrupa'da Hun Kültürü*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016; A. Ahmetbeyoğlu,

38 Bu tez daha sonra Türk Tarih Kurumu tarafından basıldı. Türkiye'de Avrupa Hunları ile ilgili yapılan çalışmaları C. Tankut Esmen'in eserinde detaylı olarak bulunmaktadır. Bkz. *Tek Parti Dönemi Tarihçiliğinde Avrupa Hunları*, Berikan Yayınları, Ankara 2017.

39 d: doktora, yıl: yüksek lisans.

Avrupa Hunları, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017; E. Hacıfazlıoğlu, *Avrupa Hun Türk İmparatorluğu*, Altınordu Yayınları, Ankara 2019; U. Üren, *Avrupa Hunları, Tarih ve Destan*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2022.

Sabarlar: F. Şengül, *Sabir, Sekel, Avar ve Bulgar Etnik Meselelerinin Çözümü*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2017.

Avarlar: Z. Şakir, *Avarlar*, der. Ece Serrican Kabalcı, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2023; F. A. Ilgın, *Avarlar, Avrupa'da 250 Yıllık Hâkimiyet*, İdeal Yayınları, İstanbul 2023.

Oğurlar: Osman Karatay, *Hırvat Ulusunun Oluşumu, Balkan Kimliğinde Türk Damgası*, Kripto Kitaplar, Ankara 2016.

Oğuzlar: F. Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri, Boy Teşkilatı, Tarihleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1985; Osman Karatay, *İlk Oğuzlar, Köken, Türeyiş ve Erken Tarihleri Üzerine Çalışmalar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017.

Bulgarlar (Büyük Bulgarya, Tuna ve İtil Bulgarları): İ. Kafesoğlu, *Bulgarların Kökeni*, Ankara 1985; T. Tekin, *Tuna Bulgarları ve Dilleri*, Ankara 1987; M. T. Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988; İ. Alp, *Bulgar Türk Devleti, Tarihte Türk Devletleri I*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara 1987; O. Karatay, *Bulgarlar: Yitik Bir Türk Kavmi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018; Dinçer Koç, *İdil Bulgarları*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021; A. Kazdal, *Bizans'ı Titreten Güç: Kağan Simeon*, İdeal Yayınları, İstanbul 2023.

Hazarlar: Kara Şemsi Reşit Saffet, *Hazar Türkleri Avrupa Devleti (VI-XII asır)*, Kaatçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, İstanbul 1934; Ş. Kuzgun, *Hazar ve Karay Türkleri*, Ankara 1985; O. Türkddoğan, *Günümüzde Karaman ve Hazar Türkleri*, IQ Yayıncılık, 2009; P. Özgün, *Hazarlar, Kayıp Kavim*, Cinius Yayınları, İstanbul 2013; Zekeriya Kitapçı, *Kuzey Türk Kavimleri Arasında İslamiyet, Hazarlar, Burtaşlar, Bulgarlar ve Başkurtlar ve Harzem Türkleri*, Yedi Kubbe Yayınları, Konya 2013; A. T. Özcan, *Hazar Kağanlığı ve Etrafındaki Dünya*, Kronik Yayınları, İstanbul 2019; O. Karatay, *Hazarlar, Yahudi Türkler, Türk Yahudileri ve Ötekiler*, Kripto Yayınları, Ankara 2019; T. Demirtaş, *Tarihte Bıraktığı İzlerle Hazar Devleti*, Karakum Yayınları, Ankara 2019; A. C. Erman, *Hazar Kağanlığı, Selçuklu Devlet'inin Kuruluşuna Kadar Otuz Oğuzlar*, Sarmal Kitabevi Yayınları, 2021; A. T. Özcan, *Hazarlar*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021.

Peçenekler: H. N. Orkun, *Peçenekler*, İstanbul 1933; A. N. Kurat, *Peçenek Tarihi*, İstanbul 1937; M. Uydu Yücel, *Türkistan'dan Tuna'ya Peçenekler*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2020.

Kuman/Kıpçaklar: M. F. Kırzioğlu, *Yukarı Kür ve Çoruh Boylarında Kıpçaklar*, TTK Yayınları, Ankara 1992; M. Safran, *Yaşadıkları Sahalarda Yazılan Lügatlere Göre Kuman/*

Kıpçaklarda Siyasî, İktisadî, Sosyal ve Kültürel Yaşayış, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1993; A. Gökbek, *Kıpçaklar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000; İ. Alp, *Pomak Türkleri, Kumanlar-Kıpçaklar*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2008; G. Güner, *Kuman Bilmeceleri Üzerine Notlar*, Kesit Yayınları, 2016; A. Çandarlı Şahin, *Maddi Buluntulara Göre Kuman/Kıpçaklarda Kültürel Hayat*, Gece Akademi, İstanbul 2019; M. Kıldıroğlu, *Kırgızlar ve Kıpçaklar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013; E. Çoban, *Ortaçağ'da Kumanlar ve Macarlar*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2015; A. Korkmaz, *Kuman/Kıpçaklar; Ortaçağ Avrupası'nın Güçlü Cengâverleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2019; F. Rodoplu, *Bulgaristan'da Kuman Hanlar Dönemi, II. Bulgar Devletinin Kuruluşu ve Bulgar Tarih Yazımında Kuman/Kıpçaklar*, Gazi Kitabevi, Ankara 2021; B. Başak, *Kumanlar Macaristan'da, Ortaçağ Macaristan'ında Bir Türk Boyu*, Bilgeoğuz Yayınevi, İstanbul 2022; G. Öztürk, *500 Yıllık Kıpçak Türk Destanı: Edige Batır*, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul 2023; H. Özel, *Kıpçak Uruk ve Boyları*, TTK. Yayınları, Ankara 2021; E. Ateş, *XII-XIII. Yüzyıllarda güney Kafkasya'da Kıpçaklar*, Çizgi Kitabevi, İstanbul 2022; H. Sarıcı Hocayev, *Tarihi Süreçte Kıpçaklar ve Arpalı Oymağı*, Umuttepe Yayınları 2019; M. Kıldıroğlu, *Kuman/Kıpçaklar*, Berikan Yayınevi, Ankara 2023.

Altın Orda: M. Kafalı, *Altın Orda Hanlığı'nın Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul 1976; M. Kafalı, *Ötemiş Havı'ya Göre Cuci Ulusunun Tarihi*, Ankara 2009; İ. Kamalov, *Altın Orda ve Rusya*, İstanbul 2009; İ. Kemaloğlu-M. Özyetgin, *Altın Orda Hanlığına Ait Resmi Yazışmalar*, TTK Yayınları, Ankara 2017; T. Akhun Korkmaz, *Altın Orda Devletinde Din*, Berikan Yayınları, Ankara 2019; F. Ünal, *Berke Han Dönemi Altın Orda Devleti Tarihi (1256-1266)*, Efeakademi Yayınları, 2021.

Kırım Hanlığı: H. Ortegin, *Kırım Hanlarının Seciresi*, İstanbul 1938; Ö. Gökbilgin, *1532-1557 Yılları Arasında Kırım Hanlığı'nın Siyasi Durumu*, Ankara 1973; M. Ülküsalim, *Kırım Türk Tatarları*, İstanbul 1980; M. Ürekli, *Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi (1441-1569)*, Ankara 1989; H. İnalçık, *Kırım Tarihi Üzerine Araştırmalar (1440-1774)*, İşbankası Yayınları, İstanbul 2017; H. Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, TTK Yayınları, Ankara 2010; K. Özcan, *Kırım Dramı, Kırım Türklerinin Varoluş Mücadelesi*, Babıalı Yayıncılık, İstanbul 2010; K. Gurulkan-D. Kandıra, *Osmanlı Belgelerinde Kırım Hanlığı*, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013; S. Kuzucu, *Kırım Hanlığı ve Osmanlı-Rus Savaşları (1787-1792)*, Selenge Yayınları, İstanbul 2013; Ö. Bıyık, *Kırım'ın İdarî ve Sosyo-Ekonomik Tarihi (1600-1774)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014; A. A. Erşahin, *Kırım Hanlığı ve Çöküş Sebepleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014; *Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım*, ed. Yücel Öztürk, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2015; N. Kavak, *Osmanlı Bürokrasisinde Görev Almış Kırım Kökenli Devlet Adamları*, Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2017; M. Erendol, *Kırım Türkleri, İlkçağlardan Günümüze*,

Kamer Yayınları, 2020; A. Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri*, TTK Yayınları, Ankara 2022; T. Giray, *Kırım Türkleri, Ötüken'den Kırım'a Kırım'dan Anadolu'ya Varolma Savaşı*, Kastaş Yayınları, İstanbul 2020; H. Kırımlı, *Geraylar ve Osmanlılar, Kırım Hanlık Hanedanının Osmanlı Devletindeki Hikâyesi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2022.

Kazan Hanlığı: A. N. Kurat, *Kazan Hanlığını Kuran Uluğ Muhammed Hanın Yarlığı*, İstanbul 1937; A. Battal Taymas, *Kazan Türkleri*, Ankara 1966; S. Acar, *Kazan Hanlığı-Moskova Knezliği Siyasi İlişkileri (1437-1552)*, TTK Yayınları, Ankara 2013.

Kasım Hanlığı: S. Acar, *Kasım Hanlığı (1445-1681)*, İstanbul 2008.

Çevrilen Ana Kaynak Eserler

K. Aytaç, *Kuman Lehçesi Sözlüğü*, KB Yayınları, Ankara 1992; A. Ahmetbeyoğlu, *Grek Seyyahı Priskos (V. Asır)'a Göre Avrupa Hunları*, TDAV Yayınları, İstanbul 1995; R. Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara 1998; Y. Z. Yörükân, *Müslüman Coğrafyacılarına Göre Ortaçağda Türkler*, İstanbul 2004; Turhan Kaçar, "Eskiçağ Tarih Yazıcılığında Barbarların Görünüşü: Ammianus Marcellinus'da Hunlar", *XIV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, TTK, Ankara 2006, I, s. 83-95; M. Uydu Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, TTK Yayınları, Ankara 2007; Abdullah Üstün, *Türk Tarihinin Bir Kaynağı: De Origine Actibusque Getarum*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2007; İ. Mangaltepe, *Bizans Kaynaklarında Türkler*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2009; M. Attalıate, *Tarih*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2010; N. Bryennios, *Tarihin Özü*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2010; G. Akropolites, *Vakiyanâme*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2010; I. Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2010; H. Aydın, *Bizans Kaynağı Theophanes Confessor'un Kroniğinde Türkler: 284-813*, Kronik Yay., İstanbul 2021; Konstantin Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, çev. İlhan Aslan, Post Yayınları, İstanbul 2020; Myrianağ Agathias, *Agathias Kroniği, 552-559*, çev. H. Uçar, Timaş Yayınları, İstanbul 2023.

Bütün bu eserlerin yanı sıra makalelerde de Bizans kaynaklarından bazılarında geçen Türklerle ilgili bilgiler çevrilmiştir.

Çevrilen Araştırma Eserleri

A. Koestler, *Onüçüncü Kabile, Hazar İmparatorluğu ve Mirası*, çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, Say Yayınları, İstanbul 1984; M. Adji, *Kıpçaklar, Büyük Bozkırın Kadim Tarihi*, Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara 2002; M. İ. Artamonov, *Hazar Tarihi*, çev. A. Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2004; Hadi Atlasî, *Kazan Hanlığı'nın Çöküşü ve Süyüm Bike*, çev. Hakan Çoşkunarslan, Kömen Yayınları, Konya 2004; P. B. Golden-C. Zuckerman-A.

Zajaczkowski, *Hazarlar ve Musevilik*, haz. O. Karatay, Karam Yayınları, Çorum 2005; K. A. Brook, *Bir Türk İmparatorluğu, Hazar Yahudileri*, Nokta Kitap, İstanbul 2005; L. Rasonyi, *Doğu Avrupa'da Türklük*, çev. Y. Gedikli, Selenge Yayınları, İstanbul 2006; Z. Hasanov, *Çar İskitler*, aktaran İ. Topsakal, TDAV Yayınları, İstanbul 2009; A. Ahmerov, *Kazan Tarihi*, haz. F. Ünal, Karadeniz Dergisi Yayınları, Ankara 2009; S. A. Ahincanov, *Kıpçaklar*, Selenge Yayınları, İstanbul 2010; Peter Golden, *Hazar Çalışmaları*, çev. E. Çağrı Mızrak, Selenge Yayınları, İstanbul 2013; S. A. Agacanov, *Oğuzlar*, çev. Ekber N. Necef, Selenge Yayınları, İstanbul 2013; Ayaz İshakî, *İdil-Ural Devleti*, çev. ve haz. Bayram Kodaman, TTK Yayınları, Ankara 2014; İ. Vasary, *Osmanlı Öncesi Balkanlarda Doğulu Askerler, Kumanlar ve Tatarlar (1185-1365)*, YKY, İstanbul 2015; D. M. Dunlop, *Hazar Yahudi Tarihi*, çev. Z. Ay, Selenge Yayınları, İstanbul 2016; M. Adji, *Avrupa Türkler ve Büyük Bozkır Kıpçaklar*, çev. Z. B. Özen, Doğu Kitabevi, İstanbul 2016; Abdullah bin Rıdvan, *Tevarih-i Deşt- Kıpçak*, yay. haz. R. Selçuk Uysal, Post Yayınevi, İstanbul 2016; A. A. Tuallagov, *İskitlerden Erken Alanlara Kuzey Kafkasya*, çev. O. Uravelli, Kafdav Yayıncılık, Ankara 2017; B. N. Grakov, *İskitler*, Selenge Yayınları, İstanbul 2019; M. Ajdi, *Kaybolan Millet (Deşt-i Kıpçak Medeniyeti)*, çev. Z. B. Özden, Doğu Kitabevi, İstanbul 2019; M. İ. Artamonov, *Kimmerler ve İskitler, Başlangıcından MÖ. IV. Yüzyıla Kadar*, Selenge Yayınları, İstanbul 2020; T. Günaydın, *Bizans ve Balkanlar, 976-1076*, Post Yayınları, İstanbul 2020; M. Hudyakov, *Kazan Hanlığı Tarihi*, çev. Ayaz İshakî, haz. İ. Kemaloğlu, TTK Yayınları, Ankara 2022; H. Parzinger, *İskitler, Kökenleri, Kültürleri ve Mirasları*, çev. E. Ayan, Runik Kitap, İstanbul 2023.

Bu arada bu dönemle ilgili tarihi romanlarda yazılmaya başlanmıştır. Bu konuda Feridun Dingeç, *Son Avarlı*, Fener Yayınları, İstanbul 2012; Nadir Doğan, *Altın Bozkırlar, Hazarın Yıkılışı*, Kripto Basın Yayın, 2019; Atilla Dirim, *Altın Orda Kartalı Edigey*, Kitap Yayınları, Ankara 2004; Peyami Safa, *Attila*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018'i sayabiliriz.

Seyahat notlarını akademik bilgiler ile birleştirip bilim dünyasının hizmetine sunan Ramazan Demir ile Özcan Divan'ın kaleme aldığı *İtil-Ural Türkleri, Millî Uyanışın Bayraklaştığı Coğrafya*, Palme Yayınları (İstanbul 2021) adlı çalışma da coğrafyanın bugünkü kültürel dokusu hakkında güzel bilgiler vermektedir.

Bunların yanı sıra bölgenin yetiştirdiği bilim insanlarının hayatlarına dair de çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Ahmet Kanlıdere, *Doğu ve Batı Arasında Bir Tatar Mollası, Zahir Big'nin Hayatı, Romanları ve Seyahatnamesi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2021; Ahmet Kanlıdere, *Sosyalizmden Türkçülüğe Ayaz İshaki*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2019.

Doğu Avrupa Türk Tarihinde öne çıkan liderlerin başında Attila gelmektedir. Tarih yazımında ona dair oldukça fazla kitap ve makale yazıldı ve yazılmaya devam edilmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır: H. N. Orkun'un *Attila ve Oğulları*, İstanbul 1933;

“Attila”, *Türk Ansiklopedisi*, MEB Yayınları, IV, Ankara 1950, s. 191-202; H. C. Çambel, *Attila’dan Atatürk’e*, Varoğlu Yayınevi, İstanbul 1948; Ş. Baştav, *Büyük Hun Kağanı Attila*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015; Ş. Baştav, “Attila’nın Hayatı ve Ölümü”, *Türk Kültürü*, sayı 1 (1962), s. 33-38; F. Sümer, “Avrupa Titreten Türkler (Hunlar ve Attila)”, *Resimli Tarih Mecmuası*, II/19 (1956), s. 810; M. Çağatay Uluçay, *Attila*, Özyürek Yayınevi, İstanbul 1956; E. Demirutku, “Attila’nın Son Gecesi”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sayı 23 (1988), s. 49-54; F. Çapan, “Avrupa Hun Devleti’nin Büyük Hükümdarı Attila’ya Suikast Girişimi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 217 (2015), s. 41-52.

Attila’dan sonra haklarında çalışma yapılanlar arasında İskitler’de Tomris Hatun⁴⁰, Avarlarda Bayan Kağan⁴¹, Sabarlar’da Boğarık Hatun⁴², Büyük Bulgarlar’da Kubrat Han ile Tuna Bulgarları’nda Kurum, Tervel ve Omurtag’ı sayabiliriz⁴³.

Görüldüğü üzere İslâm Öncesine dair yapılan çalışmalar sınırlı kalmakla birlikte en fazla ilginin İskitler, Hazarlar ve Kuman/Kıpçaklar üzerine olduğu görülmektedir. İslâm sonrasında ise Kırım Hanlığı ve Kırım Türkleri dikkatleri çekmektedir. Bunun da sebebi bu tür eserleri yazan bilim insanlarının büyük bir kısmının göçler veya sürgünler sonucu Türkiye’ye gelen ailelere mensûp olmalarıdır.

Bu arada çalışmamızda çok fazla bir yer tutacağını düşündüğümüz için bu alanda yazılan makalelere yer veremedik. Ancak genel olarak değerlendirdiğimizde DATT’da varlık gösteren bütün Türk boylarına ait çalışmaların yapıldığını söyleyebiliriz. Bu çalışmaların büyük bir kısmı siyasî tarihlerini içermekle birlikte kültür tarihlerine dair de özgün çalışmalar ortaya konulmaktadır.

d) DATT Araştırmalarında Karşılaşılan Sorunlar, Tespitler ve Öneriler

Türkiye’de Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı’nda son yıllarda gözle görülebilir bir gelişme oldu ve bu DATT’ın da ayrı bir uzmanlık alanı olarak ele alınmasını beraberinde getirdi. Bu yüzden artık yeni yeni DATT Tarihçiliğinden bahsetmeye başlandı. Bu alanı çalışırken

40 M. Uydu Yücel, “Tomris Hatun”, *Cumhuriyetin 100. Yılında 100 Türk Büyüğü, Devlet Adamları 2*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, V, İstanbul 2022, s. 508-523; G. Hoştaş, “Tomris Hatun”, *Tarihte İz Bırakan Kadınlarımız*, ed. F. Aysel Ilgın, İdeal Yayınları, İstanbul 2022, s. 11-32.

41 İ. Mangaltepe, “Ava Hakanı Bayan ve Dönemi”, *İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu Armağanı*, ed. H. Alan-A. Kara-O. Yorulmaz, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2008, s. 167-178.

42 F. Aysel Ilgın, “Boğarık Hatun”, *Tarihte İz Bırakan Kadınlarımız*, ed. F. Aysel Ilgın, İdeal Yayınları, İstanbul 2022, s. 33-46.

43 Ali Ahmetbeyoğlu, “Krum Han”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sayı 25 (1989), s. 44-48; ayn.mlf., “Kubrat Han ve Büyük Bulgar Devleti’nin Kuruluşu”, *Karam*, sayı 13 (2007), s. 35-42; ayn.mlf., “Tervel Han (702-718)”, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Basımevi, İstanbul 1991, s. 563-568; ayn.mlf., “Omurtag Han (814-831)”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sayı 34 (1989), s. 42-46; M. Uydu Yücel, “Omurtag Han”, *Cumhuriyetin 100. Yılında 100 Türk Büyüğü, Devlet Adamları 2*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, V, İstanbul 2022, s. 170-201.

tıpkı Genel Türk Tarihi (GTT) alanında olduğu gibi pek çok zorlukla da karşılaşmaktadır. Bu zorluklara değinecek olursak;

1. DATT’ın çalışma alanının sınırlarının tam olarak çizilememesi. GTT gibi İslâm Öncesi ve Sonrası kabul edilmekte ve alan Kafkaslar, Karadeniz ve Balkanlar olarak üç ana bölgeye ayrılarak çalışılmaktadır. Bu da her coğrafya ile ilgili uzmanların yetişmesi anlamına gelmektedir. Ülkemizde alan uzmanlığı yeni yeni oluşmaya başladığı için bu noktada tarih eğitiminde bu bilincin verilmesi, her tarihinin bütün tarihi bilemeyeceğinin vurgusu sık sık yapılmalıdır.

2. DATT’a ait kaynaklara ulaşmada sıkıntıların yaşanması. Gerek yurtiçinde gerek yurt dışında yayınlanan ana kaynak, araştırma eserleri (ki günceller de olmalı) ve tezlerin büyük bir çoğunluğu maalesef kütüphanelerimizde bulunmamaktadır. Ödenek olmadığı için bu tür eserlerin alınmaması son derece üzücüdür. Sevindiren taraf ise son yıllarda teknolojinin getirdiği yeniliklerden bilim dünyasının da yararlanması ve araştırmacıların dijital ortamda kullanıma açılan kaynaklar sayesinde bunlara erişimin kolay hale gelmesinden faydalanmalarıdır. Yine gerek üniversiteler gerekse araştırma merkezleri yeterli olmasa da hem kütüphaneler hem de diğer üniversitelerle (yurtiçi/dışı) ikili anlaşmalar yaparak veri tabanlarının kullanımını araştırmacıların hizmetine sunmaktadırlar.

3. DATT alanında Latin, Grek, Macar, Romen, Slav, Rus vb. dillerde yazılan hem ana kaynak hem de en önemli araştırma eserlerinin bir kısmının Türkçe’ye kazandırılmaması olması da karşılaşılan sorunlardan biridir. Ülkemizde bu alana dair ana kaynakların çevirisi ya üniversitelerde yapılan lisansüstü tezlerde ya da araştırmacıların bireysel çabaları ile olmaktadır. Bunlar biraz mesafe alınmasını sağlasa da yeterli değildir. Bu arada kaynak dillerin öğrenilmesinde karşılaşılan zorluklar, maalesef ana kaynağın bilinen bir batı diline çevrilen çevirisinden Türkçe’ye çevrilmesi gibi bir durumu da beraberinde getirmektedir. Bu çevirilere sağlıklı bir çeviri olup olmamaları noktasında tereddütle bakılması gerekmektedir; zira biliyoruz ki çeviri sırasında anlam o dile en yakın kelime ve cümlelerle verilmektedir. O yüzden çevirinin ana kaynak dilinden yapılması her zaman tercih edilmelidir. Çözüm ana kaynakların tez ya da bireysel çeviriler çerçevesinden çıkarılarak, bir kurumun başkanlığında ana kaynak dillerine vakıf bilim insanları tarafından oluşturulacak bir kurul tarafından yapılmasıdır.

4. Ana kaynakları Türkçe’ye çevirirken kullanılacak ortak bir transkripsiyonun olmaması çevirilerde ortak bir yazım birliğinin olmamasını da beraberinde getirmektedir. Örneğin Rus dili ile yazılan bir ana kaynağın çevirisi maalesef çoğu çalışmada İngiliz transkripsiyonuna göre yapılmaktadır.

5. Ortak bir Türk tarih terminolojisinin hâlâ oluşturulamaması da sorunlardan biridir. Başka dillerden alınan kavramların Türkçe karşılıkları kullanılması tercih edilmelidir. Yine

topografik isimlendirmelerde de Türkçe adlar tercih edilmelidir. Örneğin Volga yerine İtil, Don yerine Ten, Dinyeper yerine Özi kullanılmalıdır. Keza idarî ve askerî unvanlar ile siyasi terimlerde de Türkçe karşılıkları kullanılmalıdır. Örneğin İmparator yerine Kağan/Hakan, Meclis yerine Toy/Kengeş, Fetih/Hakimiyet kurdu gibi.

6. Kaynaklarda geçen yer, şahıs, unvanların yazımında ve okunmasında çeşitli zorluklarla karşılaşılması. Bu noktada diltcilerin çalışmaları bizim için son derece önem kazanmakta ve onların bu alana yönlendirilmesi sağlanmalıdır.

7. Coğrafya üzerinde hem arkeolojik hem de etnoğrafik alan çalışmalarının nerede ise yok denecek kadar az olması. DATT'a yönelen akademisyenlere ve gençlere yeterince devlet desteğinin verilmemesi, saha çalışmalarının önünü tıkamaktadır. Bu noktada TÜBİTAK ve TTK'nın destek vermesi en büyük beklentimizdir.

8. Türkiye'de DATT'la ilgili çalışmaların geneli siyasi yaşam üzerinedir. Kültür hayatlarına dair bilgiler kısıtlıdır. Bunda 7. maddede verdiğimiz arkeolojik verilere yeterince sahip olunamamasının katkısı büyüktür.

9. DATT'a yönelen gençlere daha önce de belirttiğimiz gibi yeterince devlet desteğinin verilmemesi, gençlerin kendi imkânları ile ana kaynak dili ve bir batı dilini öğrenme zorunluluğu ile karşı karşıya kalması alana ilgiyi ötelemektedir. İlginin artması için daha fazla destek verilmelidir.

10. Bu coğrafyada varlık gösteren Türk boy ve kağanlıklarının siyasi sınırlarını gösteren derli toplu haritalar bugüne kadar yapılamamıştı; ancak Cumhuriyetimizin 100. Yılına ithafen Türk Kültürüne Hizmet Vakfı tarafından *Türk Devletleri Tarih ve Kültür Atlası* adı ile yayınlanan eser bu konudaki boşluğu doldurmuş olmakla birlikte nehir adlarının Türkçe verilmemesi üzüntü duymamıza sebep olmuştur.

11. DATT üzerine çalışma yapan hem Türk dünyasındaki üniversiteler hem de dünyadaki üniversiteler ile karşılıklı anlaşmalar yapılarak öğrenci ve akademisyen değiş-tokuş programının (Erasmus) daha fazla uygulanmasına çalışılmalı, devlet-özel sektör kurum ve kuruluşlarından sağlanacak burslar ile lisansüstü eğitim yapan gençlerin bölgeye gönderilmesi sağlanarak sahayı yakından tanımalarının önü açılmalıdır.

12. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi DATT, Balkan ve Kafkasya tarihine ait yurtiçi ve dışı çalışmaların 2013 yılına kadarki kaynakçaları yapıldı. Bu araştırmacılara zamandan tasarruf sağlamaktadır. Bu tarihten sonraki kaynakçaların da tespit edilerek araştırmacıların hizmetine sunulması en büyük temennimizdir.

13. ilişki kuran başta Doğu ve Batı Roma olmak üzere, Got, Sâsânî, Slav/Rus, Macar vb. devletlerin tarihlerini de çok iyi bilmeleri gerektiği bilinci verilmelidir.

e) Günümüzde GTT ve DATT’ı Kurumsallaştırmaya Yönelik Çalışmalar

İstanbul ve Ankara üniversitelerinde yetişen alan uzmanları Türkiye Cumhuriyeti’nin pek çok üniversitesinde görev aldılar ve Türk tarihini bir bütün ve süreklilik içerisinde ele alan çalışmalarda bulunarak bu Anabilim Dalı’nın üniversitelerde kurulmasına öncülük ettiler. Yine 2000’li yıllardan itibaren alana duyulan ilginin artması ve bu alanda oldukça fazla herkesin okuyabileceği akademik olmayan (popüler) yayınların çıkarılması da, alana olan ilgiyi ve merakı arttırdı. Bu da çeşitli üniversitelerde GTT Anabilim Dalı’nın açılmasına katkı sağladı. Bu arada zaman ilerledikçe bu alanda çalışanlar hem bilimsel hem de metodolojik olarak karşılaştıkları sorunlara çözüm üretilmesi gerektiği zorunluluğunun ortaya çıktığını gördüler. Gerçi çeşitli üniversitelerde bulunan akademisyenler yerel olarak bir araya gelip bu sorunları konuşuyorlardı; ama tüm Türkiye’de alanın uzmanları bir araya gelerek bunları konuşup tartışmıyorlardı. Bunun gerekli olduğu düşüncesinden hareketle Sakarya Üniversitesi’nden Prof. Dr. Mehmet Alparğu’nun önderliğinde 2017 yılında Genel Türk Tarihi Çalıştayı adı altında bir bilimsel toplantı düzenlenmesine karar verildi. İlk çalıştay 13 Mayıs 2017 tarihinde Tuzla Belediyesi’nin ev sahipliğinde Tuzla’da yapıldı. Bu Çalıştay Türkiye’de bir anabilim dalındaki uzmanların büyük bir kısmını bir araya getiren ilk çalıştay olma özelliğine sahip olarak dikkatleri çekti. Çalıştay anabilim dalının sorunlarını konuşan, tartışan, çözümler üreten, yeni plan ve projelerin hayata geçirilmesini hedefleyen bir anlayışla yapıldı ve her yıl imkânlar dâhilinde düzenlenmesine karar verildi. Bu karara istinaden ikincisi 28 Mayıs 2018’de İnönü Üniversitesi’nin ev sahipliğinde Malatya’da; üçüncüsü 27-28 Nisan 2019’da Ordu Üniversitesi’nin ev sahipliğinde Ordu’da; dördüncüsü ise 22 Ekim 2022 tarihinde Sütçü İmam Üniversitesi’nin ev sahipliğinde Kahramanmaraş’ta gerçekleştirildi (3 yıl ara verilmesinin sebebi Covid-19 salgınıdır).

DATT, Ülkemizde pek çok üniversitede *Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi*, *Balkan Araştırma Enstitüsü* ile *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Merkezi* adları altında kurulan enstitü ve merkezlerde yapılan çalışmalarla da ele alınmakta ve bu merkezler ulusal ve uluslararası boyutta araştırmalar yaparak, çeşitli sempozyumlar düzenlemektedirler. Yine gerek üniversiteler gerekse çeşitli vakıflar tarafından kurulan *Karadeniz Araştırmaları ve Uygulama Merkezleri* ile *Kafkasya Araştırmalar* veya *Kafkasya Stratejik Araştırmalar Merkezleri* de geçmişten günümüze bu coğrafyanın tarihine ve kültürüne yönelik araştırmalar ve çalışmalar yapmaktadırlar.

Bu alana dair bir diğer yapılanma da Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Platformu (PIESS)’dur. 2017 yılında Sakarya Üniversitesi’nden Prof. Dr. Yücel Öztürk’ün öncülüğünde kurulan PIEES, geçmişten günümüze bu coğrafyada varlık gösteren milletlerin tarihine dair her yıl uluslararası sempozyumlar yaparak, bu sempozyumlarda sunulan bildirimleri *Bildiri*

Kitabı olarak yayınlamakta, *Journal of International Eastern European Studies (JİESS)* adında bir dergi çıkarmakta ve güncel konuları yakından takip ederek bilimin hizmetine sunmaya çalışmaktadır.

DATT'ın konularını da içeren bilimsel makaleler Genel Türk Tarihinin bir parçası olması itibarı ile günümüze kadar tarih alanında çıkan çeşitli dergilerde yayınlandı ve yayınlanmaya da devam etmektedir. Ancak Genel Türk Tarihçileri bir süre sonra sadece GTT'nin konularını ihtiva eden bir derginin eksikliğini hissederek, bunu gidermek amacıyla 2015 yılında *Türk Tarihi Araştırmaları* dergisini Ordu Üniversitesi'nden Prof. Dr. Fatih Ünal, Doç. Dr. Murat Özkan ve Doç. Dr. Mesut Karakulak'ın editörlüğünde çıkarmaya başladılar. Daha sonra editörlüğünü Prof. Dr. Mustafa Gökçe ve Doç. Dr. Hasan Işık'ın yaptığı *Genel Türk Tarihi Dergisi* (2019) de yayınlanmaya başladı. Her iki dergi de ULAKBİM TR Dizin'de taranmakta ve anabilim dalına dair özgün çalışmalar yayınlayarak alanın özelleşmesine katkı sunmaktadırlar. Ayrıca İstanbul Üniversitesi *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* de (1972) genelde bu alana katkı sunan makaleleri yayınlamaktadır. DATT'ın konularını içeren çeşitli makaleler yukarıda isimlerini saydığımız dergilerin dışında *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, *Balkan Araştırmaları Dergisi*, *Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* (*KaraM*) gibi dergilerde de yayınlanmaktadır.

DATT'ın Üniversitelerde öğretimi, ya GTT ya da Balkan Tarihi (İslâm öncesi ve sonrası) alanı içerisinde yer almaktadır. Özellikle lisansta DATT'a ait derslerin ortak olduğunu görüyoruz ki bu dersler “Doğu Avrupa Türk Tarihi”, “Karadeniz’in Kuzeyindeki Türk Devletleri ve Boyları” ile “Balkan Tarihi”dir. Lisansüstünde de genel olarak bu adlar adı altında görülmekle birlikte daha özele de inilerek *Avrupa Hunları, Avarlar, Hazarlar, Peçenek ve Kuman/Kıpçaklar* gibi ayrıntılı dersler de vardır. Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora dersleri bu alanda uzmanlaşan akademisyenler tarafından verildiği gibi çalışma alanı GTT olmayan öğretim üyelerinin de verdiği bizzat tarafımızdan I. Genel Türk Tarihi Çalıştayı'nda sunulan ve yayınlanan “*Lisans ve Lisansüstü Eğitiminde Dersler ve Materyaller*” çalışmamızda ortaya konulmuştur⁴⁴. Bu çalışmada Türkiye'deki bütün üniversitelerde GTT alanındaki lisans ve lisansüstü dersler taranmış ve derslerin çok azının alan uzmanları tarafından verildiği sonucu ortaya çıkmıştır. Buradaki en büyük sıkıntı tarih eğitim ve öğretiminde GTT alanının tabiri caizse bir joker rolünü oynaması, eski, orta, yeni, yakınçağ ve cumhuriyet dönemi çalışan akademisyenlerin GTT kadrosuna atamalarının yapılmasıdır.

Doğu Avrupa Türk tarihçiliği günümüzde hem ana kaynaklara dayanarak verilen özgün bilgilerden oluşan bilimsel çalışmalardan hem de akademik olmayan dergilerde yazılan popüler düzeydeki yazılardan oluşmakta ve bu alanda ilerlemeler kaydedilmektedir. Özellikle popüler eserler alana olan ilgiyi arttırmaktadır. Bu arada *Selenga, Kronik, Bilge*

44 Mualla Uydu Yücel, “Lisans ve Lisansüstü Eğitiminde Dersler ve Materyaller”, *Genel Türk Tarihi Çalıştayı I*, ed. M. Alpargu-F. Ünal vd., İstanbul 2018, s. 45-72.

Kültür, Yeditepe, Doğu Kütüphanesi gibi bazı özel yayınevleri de yaptıkları çalışmalar ile bu dönemin ana kaynaklarının ve seyahatnamelerinin çevirisini yaparak eksikliği gidermeye çalışmaktadırlar.

Günümüze kadar gerek GTT gerekse DATT'ın tarihyazımı üzerine bir doktora üç yüksek lisans tezi yazıldı. Bunlar Yusuf Akbaba, *Türkiye'de Eski Türk Tarihçiliği*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi (İstanbul 2016); Can Tankut Esmen, *1928-1950 Arası Türkiye'de Avrupa Hun Tarih Yazımı*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Edirne 2015)⁴⁵; Can Tankut Esmen, *Türkiye'deki Tarihyazımında İdeolojik Tarih Pratikleri ve Eski Türk Tarihçiliği*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Edirne 2020)⁴⁶ ve Yavuz Selim Barhan, *Türkiye'de Erken Dönem Doğu Avrupa Türk Tarihi Araştırmaları (Hun-Hazar Dönemleri Arası)*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Manisa 2019)'dir⁴⁷.

Son olarak Türkiye'de yaptıkları bireysel çalışmalar ile İslâm Öncesi DATT'da öne çıkan bilim insanlarımız arasında Mustafa Safran, İlhami Durmuş, Ali Ahmetbeyoğlu, Muallâ Uydu Yücel, Osman Karatay, Altay Tayfun Özcan, Ahmet Taşağıl, Y. Sadettin Gömeç, Dinçer Koç, İlyas Kemaloğlu, İlyas Topsakal, Zekeriya Kitapçı, Serkan Acar, Yusuf Gedikli, Meryem Gürbüz, Abdullah Üstün, F. Aysel Dıngıl Ilgın, Kamelya Tekne, Sezgin Güçlüay, Umut Üren, Ahmet Yılmaz, Cengiz Oğuzhan, Tunç Türel, Hacı Çoban, Cihan Yalvar, Haşim Özel, Fatma Rodoplu Yıldırım, Aslı Çandarlı Şahin, Asım Korkmaz, Ayşe Kazdal, Meltem Akıncı, Öner Tolan, Ahmet Karadeniz, Yusuf Acar, Cüneyt Güneş, Ayşe Ayçiçek gibi isimleri sayabiliriz. Diğer taraftan ilahiyatçı akademisyenler arasında Şaban Kuzgun, Harun Güngör ve Ahmet Gökbel de yaptıkları çalışmalar ile bu alana katkı sağlamışlardır.

Çalışmamızda 100 yıl boyunca Türkiye'de DATT üzerine yapılan çalışmaların genel mahiyeti hakkında bilgi vermeye çalıştık ve ayrı bir konu olduğu için de DATT'ın tarihyazımına değinmedik.

45 Bu tez *Tek Parti Dönemi Tarihçiliğinde Avrupa Hunları* (Berikan Yayınları, Ankara 2017) adıyla kitap olarak basılmıştır.

46 Bu tez, *Tarihyazımında İdeoloji ve Pratikleri* (Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul 2021) adıyla kitap olarak yayınlanmıştır.

47 Tezlerde genel olarak Eski Türk tarihi üzerine çalışmalarını gerçekleştiren bilim insanlarından, onların yöntem anlayışlarından, tarihe ve eski Türk tarihçiliğinin sorunlarına ve bunlara karşı bakışlarına cevap bulunmaya çalışılmaktadır. Esmen, Türkiye'de eski Türk tarihçiliğini üç ana evreye bölerek incelemektedir. Her evre içerisinde; dönemin hâkim tarih görüşü ekseninde şekillenmiş olan merkez anlatılar ve çeşitli itirazlar vasıtasıyla bunların karşılıklarına konumlanan çevre anlatılara yer vermektedir. Birinci evrede belirleyici olan devletin bizzat kendisi iken, ikinci evrede bunun yerini siyasî ideolojilerin aldığı, üçüncü evrede ise niteliğin yerine öncelenen niceliğin bir sonucu olarak yaygınlaşan üniversiteler ve çevre anlatıların (şimdilik) ortadan kalkışı arasındaki bağın ortaya konduğunu ileri sürmektedir. Esmen, a.g.m., s. 113.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında başlayan Türk tarihine ilgi ve bunun yazıma dökülmesi, Cumhuriyetin kurulmasından sonra artarak devletin resmî tezi haline geldi ve yeni cumhuriyetin köklerini araştırma, tanıma ve gelecek kuşaklara tanıtmaya ve aktarmaya önceliğine sahip olmasını sağladı. O yıllarda yok denecek kadar az olan özgün çalışmalar yıllar içerisinde bir nebze de olsun giderilebildi ve Genel Türk Tarihi alanı İslâm Öncesi dönem Türkistan/İç Asya ve Doğu Avrupa Tarihi olarak iki ana coğrafya üzerinden araştırılmaya ve yazılmaya başlandı. Her iki coğrafyanın araştırılmasında karşılaşılan en büyük sorun ana kaynakların çevirisinin yapıp araştırmacıların hizmetine sokulmamasıdır. Gerçi son yıllarda gerek araştırmacıların bireysel çalışmalarını özel yayınevleri kendi gayretleri ile gerekse Türk Tarih Kurumu basarak boşluğu doldurmaya çalışsalar da yeterli değildir. Yine kaynaklara ulaşmada büyük sıkıntılar yaşanmasının yanı sıra bu alanı çalışacakların başta bilimsel yöntem ve metodolojik olarak herkesin uyacağı yöntemlerinin hâlâ belirlenememiş olması da yine karşılaşılan zorluklardan birisidir.

Bugün Türkiye'deki tarihyazımında Genel Türk Tarihi içerisinde Doğu Avrupa Türk Tarihi özel bir alan olarak yerini yeni yeni almaya başladı ve bu alana yönelik çalışmalar da hız kazandı. Tüm temennimiz Cumhuriyetimizin ikinci yüzyılını yaşayacağı bu yüzyılda bu alanın kaynakların sayfaları arasında kalan bilgilerinin gün ışığına çıkarılarak bilimin hizmetine sunulmasıdır. Bu vesile ile Cumhuriyetimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk başta olmak üzere Türk milletinin kendisini tanımaya, tarihini bilmesine fikirleri ve kalemleri ile katkı sunan ve hizmet eden bütün bilim insanlarımızı rahmetle, minnetle ve şükranla anıyorum.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Ahmetbeyoğlu, A., “İslamiyet Öncesi Türk Tarihçiliğinin Problemleri”, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s. 293-300.

_____, “Krum Han”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sayı 25 (1989), s. 44-48.

_____, “Kubrat Han ve Büyük Bulgar Devleti'nin Kuruluşu”, *Karam*, sayı 13 (2007), s. 35-42.

- _____, “Tervel Han (702-718)”, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Basımevi, İstanbul 1991, s. 563-568.
- _____, “Omurtag Han (814-831)”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sayı 34 (1989), s. 42-46.
- Albayrak, Hasan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarih Yazımı*, Kitabevi, İstanbul 2012.
- Atsız, Hüseyin Nihal, *Türk Tarihinde Meseleler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016.
- Balkanlar El Kitabı*, ed. O. Karatay-B. Atsız Gökdağ, I-III, KaraM-Vadi Yayınları, Çorum 2006.
- Çimen, Sabriye Gülay, *Hüseyin Namık Orkun'un Hayatı ve Eserleri*, Ankara 2011.
- Ekrem, Reşat, *Attila ve Hunlar*, İstanbul 1933.
- Esmen, C. T., *1928-1950 Arası Türkiye'de Avrupa Hun Tarih Yazımı*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2015.
- _____, *Tek Parti Dönemi Tarihçiliğinde Avrupa Hunları*, Berikan Yayınları, Ankara 2017.
- _____, *Tarihyazımında İdeoloji ve Pratikleri*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul 2021.
- _____, “Cumhuriyet Döneminde Eski Türk Tarihçiliği”, *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, IV/1 (2022), s. 113-141.
- Eyice, Semavi, “Türk Tarihinin Ana Hatları”, *Belleten*, XXXII/128 (1968), s. 509-526.
- Hoştaş, G., “Tomris Hatun”, *Tarihte İz Bırakan Kadınlarımız*, ed. F. Aysel Ilgın, İdeal Yayınları, İstanbul 2022, s. 11-32.
- Ilgın, F. Aysel, “Boğark Hatun”, *Tarihte İz Bırakan Kadınlarımız*, ed. F. Aysel Ilgın, İdeal Yayınları, İstanbul 2022, s. 33-46.
- İzgi, Özkan, *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları*, TTK, Ankara 2014.
- Kabapınar, Yücel, “Başlangıcından Günümüze Türk Tarih Tezi ve Lise Tarih Kitaplarına Etkisi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, I/2 (1992), s. 143-178.
- Karatay O., “Doğu Avrupa Türk Tarihinin Ana Hatları (Altınorda Dönemi Öncesi Dönem)”, *KARAM*, s. 1-70.
- Koray, Enver, *Türkiye Tarih Yayınları Bibliyografyası 1789-1955*, İstanbul 1959.
- Köken, Nevzat, *Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014.
- Mangaltepe, İ., “Ava Hakanı Bayan ve Dönemi”, *İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu Armağanı*, ed. H. Alan-A. Kara-O. Yorulmaz, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2008, s. 167-178.
- Orta Asya Türk Tarihi*, ed. Ahmet Kanlıdere, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013.
- Oral, Mustafa, *Türkiye'de Romantik Tarihçilik 1910-1940*, Asil Yayıncılık, Ankara 2006.
- Özcan, Abdülkadir, “Târîh-i Osmânî Encümeni”, *DİA*, XL, s. 83-86.
- Özcan, Ahmet, *Türkiye'de Popüler Tarihçilik*, TTK, Ankara 2011.
- Özcan, Kemal, “Üniversite Tarih Eğitiminde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Genel Türk Tarihi Kürsüsü/Anabilim Dalı'nın Yeri”, *Cumhuriyetin 80. Yılında Üniversitelerde Tarih Öğrenimi, Araştırmaları ve Yayınları Semineri, 16-17 Aralık 2003, Bildiriler*, Globus Dünya Basımevi, İstanbul 2002, s. 129-149.
- Özçelik, İsmail, *Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2010.
- Özdem, Remzi, “Almanlarda Türk Kanı”, *Belleten*, III/10 (1939), s. 357-361.

Reşat Ekrem, *Attila ve Hunlar*, İstanbul 1933.

Şakiroğlu, Mahmut, “Akdes Nimet Kurat”, *DİA*, XXVI, s. 430-431.

Tarih II Orta Zamanlar, Maarif Vekâleti, İstanbul 1931.

Togan, A. Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.

Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi, Yeni Türkiye'nin Oluşumu 1923-1938* (3. Kitap), Bilgi Yayınevi, Ankara 2010.

Türk Tarihinde Balkanlar, ed. Z. İskefiyeli-M.B. Çelik-S.Yazıcı, I-II, S.Ü. Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Sakarya 2013.

Türk Tarihinin Ana Hatları, Devlet Matbaası, İstanbul 1930.

Uluskan Bayındır, Seda, *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010.

Uydu Yücel, Muallâ, “Lisans ve Lisansüstü Eğitiminde Dersler ve Materyaller”, *Genel Türk Tarihi Çalıştayı I*, ed. M. Alparğu-F. Ünal vd., İstanbul 2018, s. 45-72.

_____, “Mehmet Fuad Köprülü'nün Kaleminden Trakya'daki Kuman/Kıpçak Türkleri”, *Ölümünün 50. Yıl Anısına Uluslararası M. Fuad Köprülü Türkoloji ve Beşeri Bilimler Sempozyumu Bildirileri*, ed. F. Turan-E. Temel-H. Korkmaz, İstanbul 2017, s. 515-524.

_____, “Omurtag Han”, *Cumhuriyetin 100. Yılında 100 Türk Büyüğü, Devlet Adamları 2*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, V, İstanbul 2022, s. 170-201.

_____, “Tomris Hatun”, *Cumhuriyetin 100. Yılında 100 Türk Büyüğü, Devlet Adamları 2*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, V, İstanbul 2022, s. 508-523.

Yinanç, Mükrimin Halil, “Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik”, *Millî Tarihin İnşası*, ed. A. Şimşek-A. Satan, Tarihçi Kitapevi, İstanbul 2011, s. 59-96.

